

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XX — leto 1974/75 — št. 5

Jezik in slovstvo

Letnik XX, številka 5

Ljubljana, februar 1974/75

Casopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številke)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Matjaž Kmecl, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Berta Golob (metodika), Breda Pogorelec (jezikoslovje), Matjaž Kmecl in Jože Koruza (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik Ivo Graul

Tiska Aero, kemična, grafična in papirna industrija Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 50100-678-45015

Letna naročnina 48.— din, polletna 24.— din, posamezna številka 6.— din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, 24.— din

Za tujino celoletna naročnina 100.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Po mnenju Republiškega sekretariata za kulturo in prosveto, Ljubljana, št. 421-1/72 z dne 10. 1. 1973, je revija Jezik in slovstvo oproščena prometnega davka

Revijo gmotno podpira Kulturna skupnost SRS, razliko med polno in znižano ceno za dijake in študente pa krije Republiška izobraževalna skupnost SRS

Vsebina pete številke

Razprave in članki

- 113 *M. Kmecl* V spomin Francetu Koblarju
- 114 Na robu srbohrvatskega (in slovenskega) etimološkega slovarja — *France Bezljaj* 15. Sln. *hrobati* »glodati« in sorodno
- 115 *Alenka Šivic-Dular* 16. Sln. *razposajen*
- 117 *Jože Toporišič* Slovenske zaimenske besede
- 120 *Breda Pogorelec* Dopolnilnik (povedkov) v slovenski skladnji
- 122 *Janez Gradišnik* O normi v knjižnem jeziku
- 130 *Bogo Jakopič* Raba in pomen nekaterih izrazov v obravnavanju slušne in govorne prizadetosti
- 133 *Jože Šifrer* Slavistična ekskurzija po škofjeloškem področju
- 140 *Jože Koruza* Slavistična dejavnost Bratka Krefta (ob njegovi sedemdesetletnici)

Zapiski, ocene in poročila

- 144 *Jože Rajhman* »Plemenito drevo«
- 5/3 *F. Jakopin* Nova rusistična jezikoslovna revija
- 5/4 Zborovanje slavistov v Postojni

V SPOMIN FRANCETU KOBLARJU

29. 11. 1889 — 11. 1. 1975

Čas prehiteva človeka, njegove račune in načrte. Ko je pred nekaj mesci France Koblar prestopal prag petinosemdesetega leta, smo lahkoverni uredniki pod vtisom njegove neuničljive delavnosti, njegove blage, zmeraj enako prijazne, čeprav nekako zadržane pojave, ki jo je bilo mogoče domala vsak dan srečati na poti med Taborom in Slovensko matico ali gledališko akademijo, menili, da skoraj ne gre tako živemu, mladostnemu možu vsakih nekaj let pisati voščila: kakor da bi se kaj mudilo — pa čeprav bi se še tako spodobilo. Zdelo se nam je, da povrhu še zmeraj veljajo besede, ki mu jih je nekaj let nazaj v naš list (JiS XV 1969/70, 33—34) za vezilo ob njegovi osemdesetletnici napisal Lino Legiša — ne samo s spretno roko, marveč tudi z resničnim spoštovanjem. In pred kratkim je izšla še njegova Slovenska dramatika v dveh delih (1972, konec 1973) — s svojo zajetnostjo — nad 500 strani velikega formata — in obsežnostjo, temeljitostjo opravljenega dela je izpričevala naravnost osupljivo duhovno moč, telesno voljo in zmožnost. Komu bi se ob tej življenjski, ustvarjalni energiji res preveč mudilo ponavljati svečane besede, ko pa je opravljeno delo sproti zahtevalo predvsem delovni pretres, pogovor?

Toda čas prehiteva človeka, njegove račune in načrte. Izredni, nenavadni, asketsko zagnani delavec je kmalu zatem in vsemu nakljub svoje velikansko delo nanagloma zaključil. Smrt je potegnila črto podenj in zdaj je ostalo zgodovini, da pripravi seštevek. — Ta pa je zagotovo nemajhen in nenavado bogat v tehtnosti in raznoterosti: književno kritični, uredniški, literarnozgodovinski, vzgojiteljski, gledališko organizacijski, akademski in poljudno funkcionalni; kakšen nepojmljiv preskok v svetovljansko kvaliteto je skupaj z Izidorjem Cankarjem in Steletom izvedel z Domom in svetom; kako naglo in brez oklevanja se je vključil v novi medij, ki je obetal popularizacijo literature — radio; kako dosledno se je ob vsem svojem neznanikanem krščanstvu zmeraj znova upiral vsakršnemu ideološkemu nasilju nad literaturo, tudi katoliškemu; koliko temeljnega, mučnega, drobnjakarskega, a nujnega dela je opravil za SBL in za druge gradivske fonde, ki jih še zmeraj zbiramo in urejamo; koliko kombinatornega duha je v dolgih vrstah njegovih gledaliških kritik. — Kakor je ponovno poudaril še v uvodu k prvemu delu Slovenske dramatike, ga je pri vsem tem delu vodilo naziranje, da je treba slovensko literaturo, njen pomen in smisel, dognati in raziskati kot »našo kulturno rast, odvisno sicer tudi od zunanjih vplivov, vendar porajajočo se iz svojih posebnih pogojev, vzrokov in namenov, to se pravi kot podobo našega duševnega in stvarnega življenja...« Prav srečna, tiho prepričana uravnovešenost med vero v samoniklost in samosvojost slovenske kulture ter med vedno čuječim svetovljanskim korektivom, ki je znal iz slovenskosti nenehno izločati poniglavi provincializem in vasezamejeno samozadovoljstvo, pa je tisto, kar daje množtvu Koblarjevega dela tudi tehtnost, ki je sama množina nikakor ne zagotavlja.

Čas je torej lahkoverne urednike prehitel; profesor Koblar, ki se je še jeseni z njemu lastno zvestobo udeležil vsakoletnega slavističnega zborovanja, se je nanagloma poslovil in namesto nepremišljeno opuščениh voščil pišemo zdaj te besede v slovo in v spomin: slavistu, uredniku, gledališčniku, kulturnemu delavcu in človeku, v vsem enako dragocenemu.

M. Kmecl

NA ROBU SRBOHRVATSKEGA (IN SLOVENSKEGA) ETIMOLOŠKEGA SLOVARJA

France Bezljaj

Filozofska fakulteta v Ljubljani

15.

Sln. *hrobati* »glodati« in sorodno.

Celo med besedami, razvitimi iz onomatopej, ki so za raziskovalca leksike največkrat manj privlačno gradivo, se včasih pojavi zanimiva problematika. Zaradi r. *chróbatъ* »poželjivo jesti« omenja etimološka strokovna literatura tudi sln. *hróbatj* poleg *hróbiti* »hrustati, glodati«. Zraven bi lahko prišтели tudi sln. dial. *rôbav* v pomenu »puhel« (vzh. štaj.) in *rôbkati* »luščiti«, npr. *robkati* koruzo, oboje z onemitvijo začetnega *h-* pred *-r-*, kakor pri isti osnovi p. *robak* »črv«, ukr. *robák* »črv, glista« ali č. *robák* »hrošč« poleg *chrobák*. Drugačen pomenski razvoj te osnove je v r. *chróbstъ* »hrup«, *chrobostátъ*, *chrobostétъ*, *chrobostítъ* »hrumeti, grmeti, ropotati, trkati, škripati«, ukr. *chrobostítý* »ropotati« in p. *chrobotač* »šumeti«. Temu odgovarja sln. *robántiti*, *robániti* »hrumeti, razsajati, trkati« iz **chroba(n)titi*. Naj za onemitev začetnega *h-* v slovenščini navedem še *rabûd*, *rabûda*, *rabûdje* poleg *hrabûd* »groba trava, dračje« ali *rába* »Equisetum vulgare« iz *chraba, *râbник* »vrsta krompirja, vrsta trave« iz *chrabnikъ.

Nihče pa ni postal pozoren na to, da se osnova *chrob-* pojavlja v slovenščini v različnih prevojnih stopnjah. Z *-e-*jevskim vokalizmom je sln. *hrébatj*, *hrébam* in *hrebetáti*, *hrebetâm*, *hrebéčem* »škripati, hropsti« in sbh. kajk. *hrebati* »klokotati pri pretakanju iz soda«, kajk. in čak. *hrebetati* »dissonare« (Belostenec, Stulić, Voltiči). Nedvomno je treba prišteti zraven tudi sln. *rebên* »puhel« (notr., vzh. štaj.), *rébati*, *rebêncati* »glodati« in priimek *Rébec*. Na primarno **chrbb-* pa kaže sln. *hřbati*, *hřbam* »glodati, gristi« (vzh. štaj.), perf. *hřbniti*, *hřbnem*, ekspresivno *hřbântati* (Haloze). Dubleta *hřdati*, *hřdam* »gristi« (vzh. štaj.) se je morda razvila iz *chrbbtati. Od substantivov spada zraven sln. dial. *hrbôtec* »od miši oglodan krompir«. Za to stopnjo prevoja smo doslej našli paralelo samo v mak. *ırba* »srka« (z dubleto *şrba*) in morda, pomešano s homonimno osnovo, kakor je v sln. *şkrbina*, tudi v blg. *hřrbel* (z dubleto *şčřrbel*) »oškrabljan lonec«.

Za vse tri prevojne stopnje pa imamo v slovenščini tudi pomenske paralele z začetnim *sk-*(*šk-*). Za *-o-*jevsko stopnjo je slovenski primer *şkróbatj*, *şkróbam* »praskati, gristi« (Lašče) in morda spada zraven tudi katero od rastlinskih imen kakor *şkrôblja* »*Chelidonium maius*« (Vrsno) ali *şkrôbec* »*Achillea millefolium*«, vendar pri teh imenih z lingvističnimi sredstvi ne moremo zanesljivo rekon-

struirati najverjetnejše osnove. Med slovanskimi primeri za to stopnjo naj ome-nim csl. *skrobotъ* »šum« in p. *skrobać* »praskati«. To je svoj čas že Brückner, KZ LI 223 povezoval z dubletami z začetnim *ch-*. Z *-e-*jevsko prevojno stopnjo je sln. *škrébati, škrébam, škrébljem* »praskati, gristi« (notr.), »klopotati, rožljati, doneti kakor počen zvon« (blk.), tudi *škrebetáti, škrebetâam, škrebéčem* »rožlja-ti«, *škrebétec* »kraguljček«, *škrebetâljka, škrebetúlja* »vrsta kobilice«. Temu od-govarja sbh. *škrebetati* »ropotati«, csl. *oskrebsti, oskrebo^N* »oprasniti«, *r. skrestí, skrebú* »praskati, strgati«, ukr. *skrebtý, br. skrebácъ*. Redukcijska stopnja osno-ve je v sln. *škřbati, škřbam, škřbljem* »praskati, gristi«, morda tudi *škrbljâti*, kar pa je lahko po moderni vokalni redukciji iz *škrebljati*. Dalje spada zraven tudi sbh. *skrbôtati, škřbôtati* »glodati (o miši)« in mak. *škrboti, čkrboti*. Podaljšana *-ō-*jevska stopnja pa je v sln. *škrábat*, č. *škrabati*, slš *škrabat'*, gl. *škrabać, dl. škrabaś*.

To je torej ena izmed osnov, pri kateri so v slovenščini zastopane vse mož-nosti, ki se izolirane pojavljajo kjerkoli po slovanskem svetu. V baltskih jezi-kih odgovarja temu v *-o-*jevski stopnji lit. *skrabéti* »šumeti«, let. *skrabêt* »glo-dati, rožljati, šumeti«. V *-e-*jevski stopnji lit. *skrebéti* »škripati«, let. *skrebelis, skreblis* »prismuknjeneč, godrnjač«. V redukcijski stopnji lit. *skribti* »crkniti, nehati hropsti, nehati bolehati«, let. *skribêt* »luščiti, strgati«, *skribinât* »glodati«. Podaljšana *-ō-*jevska stopnja pa je v lit. *skróbti* »posušiti se«, *skróbla* »izhiran, grižav človek«.

Iz vseh teh primerov je razvidno, da za tip **chreb-* ni treba iskati drugačnega etimološkega izhodišča kakor za tip **skreb-*. Za primer začetnega *ch-* proti balt-skemu *sk-* naj navedem še sln. *hrmêstavec, hrmêstaneč, hrmêstljavec* »hrusta-nec« (Slov. Gorice), »uhelj« (Halozje), *hrmêstelj* »*Scleranthus perennis*« (vzh. štaj.) in sbh. kajk. *hrmestavac* »meso što hrušće pod zubima« (Zagorje, Prigorje), kar popolnoma odgovarja let. *skrumslis* »hrustanec« poleg *skrimslis* »prežvečen grizljaj«. Vrsta avtorjev primerja z r. *chróbatъ* lit. *krabzdėti, krebzdėti* »šumlja-ti«, let. *krabinât* »skrabljati« (Berneker, I 403; Machek, Studije 26; Slavia XVI 213; Vasmer, REW III 273). Vendar je to po Fraenklu, LEW 286 samo variana zgoraj obravnavane osnove in poleg tega lahko tudi iz slovenskega gradiva pokažemo primer z začetnim *k-* in sicer *krabati* »praskati«, morda tudi *krébati, krebánjiti, krebetáti* »mrščiti, kremžiti«.

Stara onomatopejska beseda, iz katere se je razvilo tudi lat. *scribere* »pisati« (prvotno »praskati«), srvn. *schrapen* itd., postane torej v slovensko-baltski pri-merjavi zanimiva za teorijo praslovanskega glasoslovja.

Alenka Šivic-Dular

Filozofska fakulteta v Ljubljani

16.

Sln. *razposajen*

Za izražanje pojma »ausgelassen, mutwillig« ima slovenščina med drugim bese-do *razposajèn* ter odtod izpeljane samostalnice *razposajéneč* m. /*razposajénka* ž. »der/die Ausgelassene, der/die Mutwillige« in *razposajénost* »die Ausgelassen-

heit, der Mutwille«. Ta številčno skromna besedna družina je splošnoslovenska, tako da celo Pleteršnik¹, ki sicer skrbno locira vsako besedo (bodisi krajevno bodisi vir, v katerem je zapisana, oziroma pisca, ki jo je uporabljal), ne omenja nobenega konkretnega podatka. Beseda je tudi v knjižnem jeziku, ne najdemo pa fonetično ustreznih oblik v nobenem drugem slovanskem jeziku.

Razlage te besedne družine v etimološki strokovni literaturi doslej nisem zasledila, pač pa je rešitev nakazal Pleteršnik s tem, da je obliko *razposajén* omenil v geselskem članku *razposadíti -im* »jedem den gehörigen Sitz anweisen«, drugim trem pa je odmeril samostojna gesla. Videti je, da njen slovanski izvir ni bil nikoli sporen. Po njegovem mnenju gre za trpni deležnik preteklega časa omenjenega glagola, nam pa se zdi njuna pomena težko in celo nemogoče združiti. Glagol *razposadíti* (npr. *goste okoli mize*) je izraziti kavzativ, predpona *raz-* pa pomeni distribucijo v prostoru, zato bi njegov deležnik moral pomeniti »tisti, ki so ga kje posadili (predvsem, kadar se govori o več osebah)«. Tak pomen ali pa vsaj podobnega bi ohranil tudi kot pridevnik. K obravnavi je treba pritegniti še *neposajèn* »unruhig, ausgelassen«, celo »unbändig, wild« *neposajénc* »der Unruhige, der Ausgelassene« in *neposajénost* »die Ausgelassenheit«² (narečno ponekod *naposajen* s prehodom *ne-* v *na-*).

Zdi se mi verjetno, da je *razposajen* nastalo po metatezi iz **raz-pojas-en*, še preden se je *pojas*³ kontrahiriral v *pas*. Po obliki bi bil pridevnik lahko nastal iz deverbativa **raz-pojas*⁴, medtem ko bi bilo *neposajen* tvorjeno iz pridevnika **pojasen*. »s pasom« in nikalnice *ne-*. Metatetične oblike so postale oblikovno osamljene in leksikalizirane v prenesenem pomenu, zato se je zveza z besedo *pojas/pas* izgubila. V konkretnem pomenu »z razvezanim pasom, neurejen, razpuščen« imamo danes le lekseme, izrazito povezane s *pasom*, npr. *razpasan*, *neopasan*.

Za ilustracijo naj pritegnem ustrezno gradivo iz drugih slovanskih jezikov, kjer v osnovi nesporno leži *pojas* oz. *pas*, s konkretnim in prenesenim pomenom (za nas je zanimiv le slednji): prim. sh. *raspòjas(-an)*, *ràspas(-en)* »razuzdan«⁵; mak. *raspašan* »dojden do krajnite granici na raspuštenosta«, *raspašano*, *raspašanost*⁶; blg. *razpàsvam (se)* »ne poddbržam nužnata disciplina, razpuskam«, *razpàsanost* »razpusnatost, razjuždanost«⁷; rus. *raspojasyvat'sja* pogov. »stanovit'sja nesderžannym, raspuščennym«⁸; češ. *rozpásaný* »bujný, nevázaný, bezuzdný«, *rozpásati* zastar. »učiniti bujným, rozpustilým, nevázaným«⁹; polj. *rozpasać* »rozuzdać, rozhukać, rozpuścić, rozkiełznać« in sln. *razposajénc* povsem ustrezajoče *rozpasaniec* »ten co się rozpasał, szaleniec«¹⁰.

¹ M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, II, 1895, str. 398.

² M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, I, 1894 str. 695.

³ Nekontrahirano obliko *pojas* poznajo vzhodnoslovenska narečja.

⁴ Prim. P. Skok, Etimolojski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, II, 1972, str. 695.

⁵ Gl. op. 4; J. Jurančič, Srbohrvatsko-slovenski slovar, 1955, str. 779 in 781; Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU XIII, str. 170. *Raspas* pomeni tudi »neoružan« iz »koji je bez pasa«.

⁶ Rečnik na makedonskiot jazik, III, 1966 str. 22.

⁷ Rečnik na svremennija blgarski knižoven ezik, III, 1959, str. 50.

⁸ Slovarь sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka ANSSSR, XII, 1961, str. 732-3.

⁹ Příruční slovník jazyka českého IV/2, 1944-48, str. 916.

¹⁰ J. Karłowicz', A. Kryński', W. Niedźwiedzki, Słownik języka polskiego, V, 1952 (1912), str. 663.

Ob tem naj omenimo še tako rekoč splošnoslovanski in popolnoma vzporeden razvoj tudi pri leksemu *uzda*, v mak. in blg. pa pri *gak'e* oz. *gašte* »hlače«, npr. mak. *razgašten* »koj e raspušten, raspojasan, razuzdan«, *razgašti* »ostavi bez stega, napravi raspušten, nediscipliniran«.

Manj jasne so sln. besede *razpášen*, *prostopášen*, in *samopás(-en)* z izpeljankami. Pri slednji je zaradi vzporednic pri drugih Slovanih¹¹ treba izhajati iz **samopas-* »tisti, ki se pase brez nadzorstva«¹², t. j. iz *samo + *pasti-sem*. Glede na to, da ta beseda lahko razvije zelo podobne pomene (prim. *gluž. gradivo*), je skoraj gotovo prihajalo do križanja med *pas* iz *pojas* in *pasti-sem*. Pri *razpášen* se zaradi predpone *raz-* bolj nagibamo k pasu, pri *prostopášen* pa bolj k *pasti-sem*.

Jože Toporišič

Filozofska fakulteta v Ljubljani

SLOVENSKE ZAIMENSKÉ BESEDE

Slovenske »male« besedne vrste so že v slovnica h navadno dokaj slabo obdelane, še bolj pa v slovarjih, eno- ali večjezičnih (žal velja to tudi za Slovar slovenskega knjižnega jezika iz l. 1970). Pričujoči zapis z ustrezno razpredelnico skuša vnesti več svetlobe zlasti med t. i. zaimenske besede, najsi bodo pridevniške, samostalniške ali prislovne.

Bistvo naše teorije je, da so pridevniški zaimki vodoravno (če si jih zamišljamo v razpredelnici) štirih vrst (to pomeni, da so ali kakovostni — kak., vrstni — vrst., svojilni — svoj. ali pa količinski — kol.), navpično pa vsaj enajstih razredov (t. j. ali vprašalni — vpraš., oziralni — oz., nedoločni — ned., poljubnostni — poljubn., mnogostni — mnog., oziralno-poljubnostni — oz. poljubn., totalni ali celost(nost)ni — tot., nikalni — nik., drugostni — drug., istostni — ist. in kazalni — kaz.). V preglednici:

	I. kakovostni	II. vrstni	III. svojilni	IV. količinski
1. vpraš.	<i>kakšen</i>	<i>kateri</i>	<i>čigav</i>	<i>koliko</i>
2. oz.	<i>kakršen</i>	<i>kateri (ki)</i>	<i>čigar (katerega)</i>	<i>kolikor</i>
3. ned.	<i>nekak(šen)</i>	<i>neki (en)</i>	<i>nekoga</i>	<i>nekoliko (nekaj)</i>
4. poljubn.	<i>kàk(šen)</i>	<i>kateri (kakšen)</i>	<i>čigav</i>	<i>koliko (kàj)</i>

¹¹ Prim. polj. *samopas* »ki se sam pase«, odtod tudi »prosto, brez nadzorstva« ali »poseben, osamljen, od-ljuden« (v enakem pomenu *pustopasz*), ukr. *samopas/pustopaš*, adv. »brez pastirja«, slc. *samopašny* »brez nadzorstva, svobodn«. V *gluž. in dluž. samopašny* najdevamo že drugoten pomen »razposajen, prešeren, nevezan, rezuzdan«.

¹² V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, 1957, str. 356; K. Moszyński, Kultura ludowa Słowiań, I, 1967, str. 118; drugače E. Mucka, Wörterbuch der nieder-wendischen Sprache und ihrer Dialekte II, 1928, str. 379-80.

	I. kakovostni	II. vrstni	III. svojilni	IV. količinski
5. mnog.	<i>marsikakšen</i>	<i>marsikateri</i>	<i>marsičigav</i>	precej (mnog.)
6. oz. poljubn.	<i>kakršen koli</i>	<i>kateri koli</i>	<i>čigar koli</i>	<i>kolikor koli</i>
7. tot.	<i>vsakršen</i>	<i>vsak</i>	<i>vsakogar(šnji)</i>	<i>ves, oba</i>
8. nik.	<i>nikakršen</i>	<i>noben</i>	<i>nikogar(šnji)</i>	<i>nič, noben</i>
9. drug.	<i>drugačen</i>	<i>drug</i>	<i>drugega</i>	<i>ne toliko</i>
10. ist.	<i>enak</i>	<i>isti</i>	<i>istega</i>	<i>enako</i>
11. kaz.	<i>tak(šen)</i>	<i>ta</i>	<i>tega</i>	<i>toliko</i>
		<i>tisti</i>	<i>tistega</i>	
		<i>oni</i>	<i>onega</i>	

Kot se vidi iz tabele, se svojilnost dostikrat izraža kar z roditeljskim samostalniškega (ali posamostaljenega zaimka določenega razreda); čista zaimenska pridevniškost je dosežena, ko se tak roditelj znajde kot levi prilastek, prim. n je *pogledi*, n j i h *dejanja*, ali seveda, ko dobijo priponsko obrazilo, npr. *nikogar* — *nikogar šnji*. Pripomniti je še treba, da gre med mnogostne zaimke nezaključena vrsta tipa *redko kateri*, *malo kateri*, *bogve kateri* ipd.; prim. še (druge) frazeološke zveze *te vrste = tak*.

Iz pridevniških zaimkov dobimo (načeloma s ponsko izpeljavo, deloma pa s konverzijo) na eni strani samostalniške zaimenske besede, na drugi pa prislovne (pri temi ostaja omenjenih 11 razredov ohranjenih). Poglejmo kar v razpredelnici:

	Samost. zaimki		Prislovni zaimki			
1. vpraš.	<i>kdo</i>	<i>kaj</i>	<i>kje</i>	<i>kdaj</i>	<i>kako</i>	<i>koliko</i>
2. oz.	<i>kdor</i>	<i>kar</i>	<i>kjer</i>	<i>kadar</i>	<i>kakor</i>	<i>kolikor</i>
3. ned.	<i>nekdo</i>	<i>nekaj</i>	<i>nekje</i>	<i>nekdaj</i>	<i>nekako</i>	<i>nekoliko</i>
4. poljubn.	<i>kdo</i>	<i>kàj</i>	<i>kje</i>	<i>kdaj</i>	<i>kako</i>	<i>koliko (kaj)</i>
5. mnog.	<i>marsikdo</i>	<i>marsikaj</i>	<i>marsikje</i>	<i>marsikdaj</i>	<i>marsikako</i>	<i>mnogo</i>
6. oz. poljubn.	<i>kdor koli</i>	<i>kar koli</i>	<i>kjer koli</i>	<i>kadar koli</i>	<i>kakor koli</i>	<i>kolikor koli</i>
7. tot.	<i>vsakdo</i>	<i>vse</i>	<i>povsod</i>	<i>vselej</i>	<i>vsekakor</i>	<i>vse (v celoti)</i>
8. nik.	<i>nihče</i>	<i>nič</i>	<i>nikjer</i>	<i>nikdar</i>	<i>nikakor</i>	<i>nič</i>
9. drug.	<i>drug</i>	<i>drugo</i>	<i>drugje</i>	<i>drugič</i>	<i>drugače</i>	<i>ne toliko/tako</i>
10. ist.	<i>isti</i>	<i>isto</i>	<i>istotam</i>	<i>istič</i>	<i>enako</i>	<i>enako</i>
11. kaz.	<i>ta</i>	<i>to</i>	<i>tu</i>	<i>sedaj</i>	<i>tako</i>	<i>toliko</i>
	<i>tisti</i>	<i>tisto</i>	<i>tam</i>	<i>tedaj</i>	<i>(takisto)</i>	
	<i>oni</i>	<i>ono</i>	<i>(ondi)</i>			

Sopomenski izrazi v tej preglednici načeloma niso upoštevanji (npr. *nikdar* — *nikoli*); pri tistih samostalniških zaimkih, ki so specifični samostalniški reprezentanti, se pojavljajo še posamostaljene pridevniške variante (torej namesto *kdo* izrazi, ki lahko nakazujejo spol in število, konkretno *kateri -a -o*; pri *nihče* je

tak izraz *nobeden nobena -o*; od 9 naprej pa gre že v naši preglednici za posa-mostaljene pridevniške zaimke, le da so jim v preglednici zapisane samo oblike, ki ustrezajo izhodiščnemu *kdo* oziroma *kaj* kot edninskim oblikam m. oziroma s. spola).

Zanimivo je primerjati količinske pridevnike in prislove: razlika je tu manj izrazita, jezik si precej pomaga s konverzijo. Jasna pa je ta razlika skladenjsko:

Pridevniške besede:

Tolikim/Toliko ljudem je pomagala, da sama ne ve kolikim.

Kolikor/Kolikerim ljudem boš ti, toliko/tolikerim bom pomagaj jaz.

Nekoliko/Nekaj/Nekaterim ljudem je pomagal tudi sosed.

Enako ljudem/(Enakemu številu ljudi) je pomagalo.

Prislovne besede:

Toliko je pomagala ljudem, da sama ne ve koliko.

Kolikor boš pomagal ti, toliko bom pomagal jaz.

Nekoliko/nekaj je pomagal tudi sosed.

Enako/(Ravno toliko) je pomagalo ljudem.

Enako omahovanje kot pri količinskih pridevniških zaimenskih besedah nahajamo tudi pri nezaimenskih: *Prišel je s pet/petimi možmi*. — Z več besedami se to ne da povedati (pogovorno Z večimi...). — Več ljudem je pomagal — Večim je pomagal. — Veliko ljudem je pomagal — Velikim je pomagal. — S petero/peterimi ljudmi si je pomagal

Pri kazalnih izrazih je treba ločiti bližino (*ta*), bližnjost (*tisti*), oddaljenost (*oni*); ustrezno tudi pri prislovih za kraj in čas (tu je delna omejenost glede na tročlensko paradigmo).

Pri prislovih kraja je treba ločiti še vodoravno: mesto (*kje*), cilj (*kam*), izhodišče (*od kod*) in kodnost, tj. pot in razmeščenost (*kod*). Prim. za kazalnost: *tu — sem/tja — od tod/od tu — tod*; sicer pri prislovih: *doma // domov // z doma // po domu; zgoraj // gor; zunaj // ven // od zunaj*. — Poleg teh štirih vrst krajevnih prislovov je treba ločiti prislove količine kraja (prisl. kol. kr.), npr. *daleč iti* (analogno pri času: *dolgo hoditi*). Med prislovi bo verjetno treba najti tudi mesto za pojem kratnosti: prim. *prvič/prvikrat — enkrat*, kjer imamo opraviti z vrstilno oziroma kolikostno kratnostjo.

Kot se vidi iz tega pregleda zaimenskih besed, osebni in svojilni osebni zaimki ne gredo v sistem I — IV krat 1 — 11. Osebni zaimki so torej blizu nezaimenskim besedam, svojilni pa so iz njih izpeljani podobno kot drugi svojilni pridevniki, npr. *očetov* iz *oče*.

Nasprotje zaimenskim besedam, ki tvorijo omejeno množico, so nezaimenske besedne vrste, npr. pri pridevniku ravno tako štirih vrst: kakovostne (*lep*), vrstne (*ajdov*), svojilne (*Petrov*), količinske (*en, veliko*).

DOPOLNILNIK (POVEDKOV) V SLOVENSKI SKLADNJI

Kategorija* povedkovega prilastka kot posebne skladenjske oblike je bila pri nas po več ko treh desetletjih pritegnjena v jezikoslovčevo razvidnost šele v Toporišičevem Slovenskem knjižnem jeziku I (1965); pred njim jo je v slovenski slovnici razvil in poimenoval Breznik* (1934). Slovnica štirih se je kategoriji izognila.

Povedkov prilastek oziroma dopolnilnik, kakor predlagam zaradi drugačnega načina določevanja je zelo razširjena skladenjska oblika. Njegova najpomembnejša vloga je v zgostitvi sporočila in s tem v ustvarjanju večje pomenske intenzivnosti v povedi. Zgoščenost besedila in s tem večja pomenska »izdatnost« je idealna lastnost vsakega besedila, v umetnostnih besedilih pa jo štejemo med lastnosti, ki ta besedila tako po obliki kakor po vsebini naravnost pogojujejo. Zapovrstna menjava zgostitev in razvezav namreč prinaša v besedilo menjave v pomenskem in s tem v oblikovnem ritmu.

Dopolnilnik je skladenjska oblika, ki *neobvezno* določa samostalniki preko polnopomenskega povedka; samostalniki je navadno osebek ali predmet, tudi prislovno določilo. Povedkovo določilo oziroma povedkov prilastek pa *obvezno* določata povedke nepopolnega pomena.

Primeri povedkovega prilastka pri glagolih nepopolnega pomena:

- a) Postal je *popustljivejši*. — Zdel se je *vesel*. — Videti je bil *bolan*. (Čeprav se zdi tu primernejša razlaga povedka s pomožnikom in povedkovim določilom ter *videti* kot naklonskim členkom!)
- b) Čutil se je *nepoklican / nepoklicanega*. — Pokazal se je *zopet močan in velik / močnega in velikega*.
- c) Imenovali so ga *za predstojnika*. (Še *izvoliti za, poklicati za, napraviti za, nameniti za, roditi za, klicati za, imeti za; tudi imenovan biti, izvoljen biti* itd.)
- č) Oči ima *črne*. — Znamk imam že *tisoč*. — Okno je *pustil odprto*.
- d) Pokazal se je (*kot*) *skopuh*. — Prijavil se je *kot strokovnjak*.

Dopolnilnik pri polnopomenskih povedkih izraža okoliščine, v katerih dejanje poteka, stanje oziroma razpoloženje samostalniških pomenov, ki jih preko povedka določa. Vstavlja se lahko k vsem povedkom. V pregledanem gradivu iz besedne umetnosti se je pokazalo, da je izbor glagolskih povedkov, pri katerih je bil vstavljen dopolnilnik, v posameznih dobah in pri posameznih piscih različen: najpogostejši so dopolnilniki pri glagolih, ki pomenijo stanje (*stati, ležati, ostati, živeti*, itd.) ali spremembo stanja (*iti, priti... dvigniti se, tudi rekati, čutili*). Različni so tudi tipi dopolnilnikov pri posameznih glagolih, vendar je to odvisno od besedila.

* Prispevek je v svojem osnovnem delu nekoliko dopolnjen povzetek razprave, objavljene v reviji *Linguistica* XII, Ljubljana 1972. Str. 315–327.

Zaradi opisanega pomena je dopolnilnik pri analizi lahko zamenljiv s prislovnim določilom načina. Zato je funkcijska slovnica (npr. F. Kopečný, *Základy české skladby*, 1962. s. 261) opozorila na nujnost hkratnega dvojnega vprašanja: *Kako dela?* in *Kateri dela?* pri analizi naše skladišne oblike. Pridevniški dopolnilnik se namreč obvezno ujema s samostalniško obliko, ki jo preko glagola določa, za vse druge oblike pa lahko ugotovimo »skrito« ujetje preko kake zamišljene pridevniške oblike, s pomočjo katere lahko zvezo razložimo.

Pretvorbena slovnica je storila pri prepoznavanju te jezikovne zgotovitve še korak dalje: opozorila je namreč, da je dopolnilnik vstavljen kot del povedka drugega, lahko bi rekli pojasnjevalnega stavka, v osnovno stavčno zgradbo. Osnovnemu stavku pravimo tudi matrični stavek (MS), pojasnjevalnemu pa skladniški, konstituantni (KS). Vstavitev skladniškega stavka v matrični stavek določajo pretvorbena pravila, ki ne ukazujejo samo opustitve morfemov in prilagoditve dopolnilnika razmeram v matričnem stavku, ampak tudi položaj v matričnem stavku, kamor je mogoče dopolnilnik vstaviti. Položaj je seveda odvisen tudi od razmer v sobesedilu. Primer pretvorbene vzorca: — — je pokimal Aleš *nekoliko zamišljen* (Cankar — /MS/ — — je pokimal Aleš. /KS/ (On) (je bil) *nekoliko zamišljen*. — — Pri ubeseditvah imamo na voljo obe obliki, zgoščeno z dopolnilnikom in razvezano z dvema samostojnima stavkoma. Pregled in primerjava umetnostnih besedil kažeta, da sta navadno izrabljeni obe možnosti.

Oblika je v besedilih mestoma ločena od osnovnega stavka z ločili, vejico ali pomišljajem, navadno pa je vstavljena brez obvezne zareze, vsaj v pisavi.

Dopolnilniki so zaradi omenjene posebnosti ujetja s sintaktičnim samostalnikom predvsem pridevniki in pridevniške besede ali sintagme, na primer:

— — se je sklanjala nad ognjiščem, *vsa tenka, vsa drobna, vsa prosojna*, — — (Kosmač) — *Bela kakor nevesta se sveti na holmu Sveta Trojica* (Cankar). — *Sitno mu je bilo, da bi stopil tak pred njo, blaten in ubog popotnik*, — —. (Cankar). — *Toda župnik je sam sprevidel*, — — (Kosmač). — — — *ves sem se bil stresel*. (Cankar). — — — *samo glej, da ne prideta dve nazaj!* (Kosmač). — — — *sta sedeli druga drugi nasproti*. (Pregelj) — *In ko pride, jo (=hišo) najde pometeno in okrašeno*. (Pregelj) —

Posebej veliko vlogo zgotovitelja imajo dopolnilniški polstavki, kakor: — — *godilo se mu je, v globoke misli zatopljenemu*, kakor v živih sanjah. (Cankar) — *Utrujen od dolge večerne poti sem ležal na zofi (z zatisnjenimi očmi)*. (Cankar)

Prav pogost je tudi dopolnilnik iz samostalniških besed, seveda tistih, ki nastopajo lahko v opisnem povedku. Zaradi oblike imenovalnika te samostalnike pogosto zamenjujejo z osebkami. Toda sobesedilo in pretvorbene postopek nam pokažeta, da gre za dopolnilnik.

Nekaj primerov samostalniških dopolnilnikov:

Takrat sem se spomnil starega kuharja, ki mi je *osemnajstletniku* v goriškem zaporu vsak večer priporočal — — (Kosmač) — *Klical ga je, svojega gospo-*

darja, naj mu gre — —. (Zidar) — (Ampak kdo se dandanašnji briga, če ——?)
Še ne ozro se *neverniki* in gredo svojo pot! (Cankar) —

Samostalniki dobijo pogosto tudi poseben členek, ki jih uvaja; tak členek je najpogosteje primerjalni *ko/kot/kakor*: — — so se bližale cerkvi, ki je *kakor pohlevna kura* čepela v kotlini na razpotju dveh dolin. (Kosmač) Da gre zares za dopolnilnik, nam pokaže pretvorbena oblika: /MS/ (cerkev) je čepela v kotlini — — in /KS/ (Ona) (je bila) kakor pohlevna kura. Posebno vprašanje predstavlja dopolnilnik — stavek v primeru: *Kakor da sem že izgrešil smer*, v dalji ne vidim več odrešitve — — (Kosovel), kjer je treba v pretvorbeno obliko pritegniti več opustitev.

Podobno vrednost ima tudi stavek v primeru: Le poglej ga dobro, *ko pride*. (Pregelj), ki bi ga morali obravnavati pri pridevniških dopolnilnikih, saj gre za očitno realizacijo kategorialno deležniške tvorbe, ki pa je slovenščina več ne pozna prav tako: Vidim jo natanko, *kako trepeče*. (Cankar)

Poleg pridevniških in samostalniških dopolnilnikov ter morebiti dopolnilniških stavkov pa je treba posebej naglasiti nekatere zveze, za katere je treba pretvorbeno obliko izpeljati iz skladniških stavkov z glagolom *imeti*.

Sem spadajo tako imenovane romanske zveze, znane zlasti iz besedil Moderne: Šel je, *roke v žepu, hrbet globoko upognjen*. (Cankar) Skladniški stavek kaže, da je zlasti v drugem primeru dopolnilnik kar dvakraten: /KS/ (On je imel) *hrbet upognjen*, saj je sestavljen iz dopolnilnika v skladniškem stavku (upognjen!)

Pri domačih zvezah je potrebna še nadaljnja pretvorba do zgostitev v predložne zveze s predlogom z oziroma *brez* pri zanikanju: Zaspala je *s solzami*. (Kosmač) / Prim. — — je *solzna* pogledala — —. (Pregelj) / — *Kot brez besed stojim, brez belih, svetlih sanj*. (Kosovel)

Seveda pa je treba vsaj omeniti tudi dopolnilnike, pri katerih pretvorbena oblika ni tako jasno razvidna: tako zveze Hodila je *v plašču* (= oblečena v plašč). Ostala je v zadregi. — Stala je tam *jasnega pogleda* = z jasnim pogledom |KS| (Ona) (je imela) jasen pogled — —. Naj samo opozorimo še na primer: Videl ga je *prihajati*. (= Videl ga je *prihajajočega*. = Videl ga je, *kako je prihajal*.)

Janez Gradišnik

Ljubljana

O NORMI V KNJIŽNEM JEZIKU*

S tem člankom skušam na kratko podati vsebino štirih predavanj, ki sem jih pod tem naslovom napisal za RTV Ljubljano (brana spomladi in jeseni 1973). V tedanjem daljšem ciklu, posvečenem jezikovni normi, so se predavatelji po mojem občutku držali bolj

* Razprava je v prvotni obliki izšla v knjigi Slovenščina za vsakogar pri Cankarjevi založbi.

praktičnih vprašanj, premalo pa je bilo slišati o teoretičnih podstavah jezikovne norme. Tega tudi domača literatura nima kaj dosti, treba je bilo iskati v tujih delih. Tudi drugod so številna vprašanja o jezikovni normi še nerazjasnjena, vendar je premišljanje o njej dalo dosti izsledkov, ki jih je vredno predstaviti, preden ob njih pregledamo še domačo prakso in poskusimo ugotoviti naše razmerje do jezikovne norme.

I

Začnemo lahko z vprašanjem, kdo (naj) postavlja jezikovno normo. Jezikoslovci? Saj je jezikoslovje, vsaj takšno, ki lahko zanesljivo popisuje jezikovno resničnost, sad najnovejših časov — ali jezikovnih norm prej ni bilo? In kako današnji jezikoslovci sploh sodijo o normah? S temi in s sorodnimi vprašanji sta se 1966 in 1967 ukvarjali dve mednarodni zborovanji germanistov; predavanja so bila potem izdana v knjigi¹. Els Oksaar, ki je na zborovanju govoril o »Jezikovni normi in moderni lingvistiki«, izraža mnenje, da so si jezikoslovci načelno edini o tem, da je normiranje jezika potrebno. Jezikovno normo največkrat opredeljujejo s prostorskimi, časovnimi in družbenimi sestavinami. E. Riesl, avtor nemške stilistike (Moskva 1959), jo pojmuje kot »zgodovinsko spremljive, vendar za daljša razdobja stabilne zakonitosti, po katerih se bolj ali manj enotno ureja pismena in govorjena oblika slovstvenega jezika«. Drugi bolj poudarjajo družbeno naravo norme. »Po katerih merilih se norma določa,« pripominja Oksaar, »pa nikjer ne zvemo določno, čeprav normo v zadnjem času po mnogih deželah živo obravnavajo.«

Res je šele novejši razvoj lingvistike na novo osvetlil normiranje knjižnega jezika. Pri nas je o teh vprašanjih največ premišljeval Radoslav Katičić, profesor primerjalnega jezikoslovja v Zagrebu, in objavil o njih vrsto člankov v časopisu »Jezik«². Tu povzemam nekatere njegove glavne misli.

Ne samo da smo v novejšem času veliko bolj spoznali družbeno naravo jezika, zavedeli smo se tudi posebnega položaja, ki ga ima *knjižni jezik* kot standardiziran pripomoček za sporazumevanje, kateremu je *zavestno normiranje nujen pogoj*. Knjižni jezik lahko opravlja svojo nalogo samo, če je zavestno in strogo normiran; samo tako more rabiti izenačenemu in nedvoumnemu sporazumevanju brez prostorske raznoterosti v pisavi (po možnosti tudi brez časovne) in v povezanem ustnem izražanju. Nobena teh lastnosti se ne da doseči brez normiranja. Tudi zgodovinsko se da izpričati, da je nastop knjižnega jezika *vedno in povsod spremljalo normiranje*. Brž ko se začne ustvarjati knjižni jezik, se začno jezikovne oblike deliti v *pravilne*, tj. primerne knjižnemu zapisu in *nepravilne*. Koliko je normiranje uspešno, pa ni odvisno le od jezikovnih, temveč tudi od družbenih dejavnikov: uspešno bo toliko, kolikor ima družbene veljave sila, ki ga podpira.

Vprašanje o pravilnosti kake oblike, besede ali rabe torej ni pravo jezikoslovno vprašanje. Jezikovna znanost raziskuje pojav jezika v celoti. Ugotovila je, da z nastajanjem knjižnega jezika nastopi normiranje, vendar ne more določiti *merila*, po katerem je kaka oblika pravilna ali ne. Pravilnost se ocenjuje po

¹ Sprachnorm, Sprachpflege, Sprachkritik. Sprache der Gegenwart, Band II. Pädag. Verlag Schwann, Düsseldorf, 1968.

² Zlasti: Normiranje književnog jezika kao lingvistički zadatak, Jezik XI, 1963; O prirodi jezičnog razvoja, Jezik XII, 1964; Problem norme u književnom jeziku, Jezik XIII, 1965; Književni jezik, Jezik XVII, 1970; O normativnoj naravi jezika, prav tam.

vsklajenosti z normo, ta pa je v veliki meri samovoljna in jo določajo nejezikovni razlogi. Reči ne moremo spremeniti, pa vendar imamo danes možnosti, da normiranje knjižnega jezika postane pravi jezikoslovni problem. Ko poznamo naravo knjižnega jezika in potrebe, katerim služi, moremo v okviru že opravljene načelne izbire ob konkretnih primerih iskati rešitve, ki bodo *pospeševale smotrne lastnosti knjižnega jezika in odstranjale njegove slabosti*. S tega vidika morejo biti jezikovne tendence zaželene ali nezaželene. Prve je potem treba *kanalizirati, druge zavračati*. Pri tem jezikovnih prvin ne smemo obravnavati posamič, treba je gledati na sestav, ki kot celota služi prenašanju sporočil.

Gornje Katičičeve misli naj dopolnim s tem, kar je na prej navedenem zborovanju povedal nemški germanist Hugo Steger v predavanju »O razmerju med jezikovno normo in jezikovnim razvojem v sodobni nemščini«. Steger loči *uporabne* ter *zgodne* ali *idealne* jezikovne norme. Slednje se sicer nikoli ne uresničijo povsem, vendar je z njimi podana jezikovna podoba družbenih idealov in so neločljiva sestavina v življenju človeških skupnosti. Za uspešno delovanje bi sicer zadostovale uporabne norme, mnogim jezikoslovcem se tudi zdijo dovolj. Vendar ni mogoče prezreti učinkovanja idealnih jezikovnih norm, ob njih se (kot tudi sicer v družbi) urejajo napetosti in premagujejo nasprotja. V novejšem času so se prav v jezikovnem razvoju dogajale velikanske spremembe, ker se je nekdanjemu akademsko-humanistično-meščanskemu izročilu knjižnega jezika pridružil mogočen jezikovni vpliv tistih družbenih plasti, ki jih je uveljavil razvoj sodobne industrijske družbe, namreč birokracije, gospodarstvenikov, tehnikov in znanstvenikov. Obojemu pa se je z razvojem množičnih občil pridružil še govorni jezik sodobnih množic, ki tudi vdira v knjižni jezik. Ker moramo v jeziku predvsem gledati orodje našega življenja, pripomoček za sporazumevanje, je treba vedno znova iskati izravnavo med skrajnimi cilji, ki jim jezik služi, sredi vseh jezikovnih sprememb je treba vedno znova določati jezikovno normo.

Kot ugotavlja Katičič, norme opravljajo svojo regulativno nalogo tudi tedaj, ko nimajo moči, da bi se v celoti uveljavile. Trditev, da norme ne morejo ustaviti jezikovnega razvoja in ne morejo vplivati nanj, drži samo napol. Norme res ne morejo preprečiti sprememb, morejo pa jih v ugodnem družbenem položaju tudi za več stoletij držati v okvirjih, ki *ne spreminjajo enotnosti in povezanosti knjižnega jezika*.

Ampak ali moremo spričo nenehnega spreminjanja jezika sploh govoriti o 'dobro izdelanih normah'? Jezik neke skupnosti ne more biti ves čas enak, ker v njej vedno obstaja več delnih sistemov jezika, ki se medsebojno izrivajo. Vendar lahko dokažemo, da večina prehodov v novejšo jezikovno stanje omogoča, da se z manjšim naporom izroča enaka ali celo večja mera sporočila kot poprej. Spremembe gredo torej k *večji gospodarnosti (ekonomičnosti) jezika*, postavljajo skladnejše razmerje med množino sporočila in naporom, potrebnim za izročanje tega sporočila.

Kaj pa je jezikovni razvoj? Jezikovno stanje svojega časa lahko občutimo le kot jezikovno (narečno) raznoterost. Pri razvoju gre dostikrat za to, kateri izmed jezikov (govorov) iz našega okolja se bo povzdignil v privilegirani položaj knjižnega jezika. V neugodnih časih, ko si več govorov prizadeva za to, veljavna norma ne sme povečevati raznoterosti. Izhoda ne bomo našli tako, da bi norme

knjižnega jezika hodile vštric tega razvoja in mu skušale celó utirati pot. Izhod iz takih stisk je marveč samo utrjevanje norme in odkrivanje načinov, *kako bi se je mogli najbolje naučiti*. Dodatni napor, potreben za to, mora dati prednosti, ki ga upravičujejo. Tudi norma se bo s časom spreminjala, če je očitno, da je mogoče zmanjšati napor, potreben za njeno učenje, ne da bi to imelo slabe posledice za knjižni jezik. Če pa naj bi norma sproti spremljala jezikovni razvoj, ne bi bila več norma, temveč zakonitev jezikovnega nereda.

Znano je, kako pogosto si jezikoslovci prihajajo navzkriž s t. i. gojitelji jezika (Hrvatje jim pravijo kar normirci). To nasprotje je poskušal razložiti Paul Grebe, do pred nekaj leti izdajatelj Dudnovih jezikovnih priročnikov in avtor moderne Dudnove nemške slovnice, v daljšem predavanju »Jezikovna norma in jezikovna resničnost«³. Tja do dvajsetih let našega stoletja je na večini univerz prevladoval jezikovni historicizem, ki se s sodobnim jezikom ni ukvarjal. V tridesetih letih pa se je jezikovna znanost na široko lotila tega jezika. Pri tem prihaja na dan *jezikovna resničnost*, ki se ne ujema vedno s prevzetimi normami. Priostreno bi lahko rekli, da ostane v veljavi toliko manj norm, kolikor več se pokaže te resničnosti. In narobe, kolikor manj je bilo vidne jezikovne resničnosti, toliko več je bilo prostora za *dogmatične gojitelje jezika*, ki so pojmovali jezik kot nekaj z nepredvidljivimi zakonitostmi in se zato oklepali vseh starih norm. Stvari so zapletla še množična občila, ker prinašajo v javnost obilo govornih besede, s tem pa se je vprašanje o razmerju med normo in jezikovno resničnostjo še zaostroilo, ker veljajo za govorni jezik drugačna pravila kot za pisani. Gojitelj jezika je v zagati, ker ne sme vsega zrelativizirati, pa tudi ne zapirati oči pred spoznanji jezikoslovja. Zastavlja se torej vprašanje, ali je sploh mogoča znanstvena gojitev jezika, ne da bi sprevergli njen cilj, tj. ne da bi jeziku škodili s prehudim nasprotjem med normo in jezikovno resničnostjo.

Kot meni Oksaar, prepad med jezikoslovcem in gojiteljem jezika ni tako velik. Jezikoslovec namreč spoznava in popisuje jezik, ki je vedno podvržen normi, tudi če ni nikjer zapisana, in torej ob tem odkriva znamenja norme. Gojitelj jezika pa opira svojo dejavnost na jezikovno znanje, ki sloni na strukturalnih lastnostih, danih v jeziku, in ki ga vrednoti. Razkola je krivo predvsem to, da je moralo strukturalno jezikoslovje najprej ugotavljati stanje jezikov in popisovati njihove sisteme. Zato pa še ni mogoče načelno trditi, da jezikoslovje ne bi nič imelo z normiranjem. Nestor praške jezikovne šole B. Havránek je že l. 1936 na jezikoslovnem kongresu v Kopenhagnu pritrdilno odgovoril na vprašanje, ali so jezikovna norma, normiranje knjižnega jezika in jezikovna kultura tudi naloga jezikoslovja. Zastavlja se le vprašanje: kako?

Kot pravi Oksaar, tudi veliki svetovni jeziki še nimajo vodil, po katerih bi bilo mogoče vsak čas preskušati norme in jih na novo določati v skladu z jezikovno resničnostjo. Navadno pri preskušanju upoštevajo dejavnike družbenega ugleda in estetske vidike. Nujno pa bi bilo odkriti *strukturno utemeljene smernice, take, ki ležijo v ustroju jezika samega*. Po mnenju nekaterih je za normo odločilna *splošna raba*. Vendar ta raba ni enotna: kar naj postane norma, mora že prej imeti neko naravno prednost na tem ali onem družbenem področju ali na več področjih hkrati. In nadalje: raba je statistična veličina in jo je mogoče

³ Sprachnorm, itn., str. 28—44.

ugotoviti samo množinsko. Vendar je tudi *dinamična*, ker se mnogi uporabniki ravnaajo po postavljenih normah. Kar je že v rabi večine, je sicer iz racionalnih razlogov težko preganjati, zato je treba postavljeno normo večkrat prilagajati statistični. Ta ima lahko slogovne plasti, vendar pri tem ne smemo ustvarjati umetnih družbenih mej. Treba je sprejemati variante, naj imajo različne stopnje, vendar naj to ne bo samo binarno: prav — narobe, potrebnih je več odtenkov.

Po Grebejevih besedah jezikovni pojav, ki je v nasprotju z dosedanjo normo, priznamo tedaj, ko je *ustrezen jeziku*, tj. če ga je mogoče smiselno uvrstiti v veljavni sistem našega jezika. Jezik ne more trpeti škode, če ga pospešujemo v okvirju njegovega lastnega sistema.

Nadrobneje se je z vprašanjem vsklajevanja jezikovne norme z naravo jezika ukvarjal hrvaški jezikoslovec Božidar Finka⁴. Po njegovem bi morali pri odločanju o normiranju katerega koli jezikovnega podatka *zadovoljiti določena merila*. Normativnost lahko priznamo vsakemu jezikovnemu podatku, ki ustreza *vsem* predvidenim normativnim merilom. Ta splošna merila lahko zreduciramo na štiri: A) jezikovna upravičenost, tj. podatek ustreza naravi jezika (merilo je enako Grebejevemu); B) možnost uvrščanja v analogne jezikovne obrazce; C) prostorska razširjenost, in D) govorna pogostnost. Vsa ta merila upoštevamo, vendar niso enako pomembna: A in B sta jezikovni in imata prednost pred C in D, ki sta nejezikovni, in spet ima A prednost pred B, in C prednost pred D. Merilo A bi moralo biti stalen pogoj pri normiranju, čeprav se to vedno ne dogaja. Merilo B ni nujen pogoj, zagotavlja pa izbiro sestavno prilagojenih jezikovnih podatkov. Tudi C in D nista nujen pogoj, vendar olajšujeta in spodbujata izbiro jezikovnih podatkov. Jezikovni podatek bi se torej smel sprejeti za normo samo tedaj, če ustreza merilu A. Z merilom B je mogoče določiti in vnaprej napovedati razmerje med jezikovnimi podatki. S C se zagotavlja demokratična izbira, z D pa uporabna vrednost.

Praksa se velikokrat ne ravna po teh merilih in omogoča širjenje raznih modnih jezikovnih prvin, ki največkrat prinašajo v jezik samo zmedo. Knjižni jezik naj ne sprejema od vsepovsod, naj bo čimbolj ustaljen in jezikovni pojmi naj bodo čimbolj nedvoumni. To bomo najbolje dosegli tedaj, če se bo jezik bogatil predvsem z *izrabljanjem svojih lastnih sestavnih izraznih možnosti*. Da to dosežemo, mora biti knjižni jezik v veliki meri avtonomen, prost večjega pritiska narečnosti, pokrajinskih govorov in jezikovne mode. Ne samo zaželeno, tudi nujno potrebna je budnost in spremljanje razvoja knjižnega jezika. Kadar vanj silijo jezikovni pojavi, ki ne ustrezajo naravi njegovega razvoja, se jim morajo gojitelji jezika upirati: imajo pravico in dolžnost ne samo opozarjati, kaj med novotami ni v skladu z jezikovnim sestavom, budno morajo tudi usmerjati jezikovni razvoj.

In kolikšen naj bo delež nejezikovnih meril pri sprejemanju jezikovnih novot? Prej citirani Grebe meni, da je odločitev jezikovne skupnosti — ki se da ugotoviti s pogostnostjo jezikovnega pojava — gotovo pomembna, saj nihče razen te skupnosti ne more dokončno odločati, kaj naj velja v jeziku. Vendar Grebe tudi opozarja, da je to težko zanesljivo ugotoviti. Gojitelj jezika mora zato

⁴ O uskladjevanju jezične norme s jezičnom prirodom, Jezik XII, 1965; O jezični normi i jezičnoj slobodi. Jezik XIII, 1965.

ravnati s skrbno roko in se bo rajši držal izreka »Kar pada, je treba podpreti« in ne nasprotnega gesla »Kar pada, še potisni«. Finka opozarja, da brez nadrobnejših raziskav ni mogoče vedeti, koliko je jezikovni pojav razširjen na terenu in kako pogosto se rabi. Dostikrat je kdo čustveno navezan na take podatke in jih vsiljuje kot normo, sklicujoč se na razširjenost ali pogostnost. Nejezikovni merili je torej treba uporabljati prav previdno in z vso odgovornostjo.

Ker gre normiranju predvsem za knjižni jezik, je dobro, če vemo kaj več o naravi in posebnostih tega jezika⁵. Ta jezik naj omogoča dognano in nevtralnno sporazumevanje čez meje ožjih pokrajinskih skupnosti ali družbenih skupin. Ne more biti enak nobeni obliki pogovornega jezika, ki se uporablja ob manj slovesnih priložnostih. Hkrati pa mora biti kar se da blizu govornici, ki jo ljudje spontano uporabljajo, tako da ga lahko obvladajo s kar najmanjšim trudom. Ti dve zahtevi si nasprotujeta in vsaka dejanska rešitev je samo ravnotežje med njima. Koliko se katera stran upošteva, je odvisno od družbenih sil, ki jezik uporabljajo. Knjižni jezik pa ni namenjen samo uporabi, koristnim namenom, povezan je tudi z vrednotami kulture, kateri služi. Na tem področju je jezik obzorje, odprto proti novim vrednotam, zakoreninjenim v starem izročilu. Zato vprašanja knjižnega jezika niso samo tehnična, pogosto pomenijo tudi spopad med vrednotami. Cena, ki jo plačujemo za knjižni jezik, se pogosto plačuje z lastno identičnostjo. Zato so vprašanja knjižnega jezika posebno zapletena in občutljiva; vsako vprašanje, zastavljeno o jeziku, ima dvoje plati, funkcionalno in vrednotno; obe sta enako pomembni. Iz temelja je zato narobe, če skuša kdo nasprotja, porojena iz vrednostnih opredelitev pri oblikovanju knjižnega jezika, prikrivati z enostranskim poudarjanjem možnosti za gladko sporazumevanje in standardizirano sporočanje. Seveda pa tudi vrednostnih opredelitev ni mogoče razumno uresničevati tako, da bi pri tem jeziku slabili smotrnost, funkcionalnost.

Standardnemu jeziku je potrebna daljnosežna avtonomija in ga zato ne smemo neposredno izvajati iz jezikovnih navad katerega koli okolja, naj bo še tako reprezentativno. Čemu takšnemu se lahko približajo samo narodi, pri katerih je knjižni jezik nastal v dolgotrajnem in nemotenem razvoju in pri katerih so vprašanja veljave jezika v družbi rešena nedvoumno in nesporno. Norme knjižnega jezika se izvajajo iz njegove prvotne kodifikacije, v prihodnje pa se smejo izvajati samo v skladu z njo, neodvisno od govornih navad. Seveda jezikovne navade, posebno tiste pri mestnem prebivalstvu in izobražencih, učinkujejo nanj, vendar morajo tudi *norme, če naj opravljajo svojo nalogo, stalno učinkovati na jezikovne navade*. Izobraženo mestno prebivalstvo *ne more postati mera knjižnega jezika*, ker so ta mera ustaljene in opredeljene norme, ki omogočajo izenačeno sporazumevanje v prostoru in času. Za jezikoslovca je odločilno, *kako obstoječe norme učinkujejo med izobraženci*, ki knjižni jezik največ uporabljajo, in ne neposredno njihove jezikovne navade.

Glede na močni vpliv, ki ga je pri nas imela praška jezikovna šola, je v zvezi z jezikovno normo zanimivo poročilo, ki ga je v citiranem zborniku (gl. 1. opombo) objavil Pavel Trost, profesor germanistike na Karlovi univerzi v Pragi, pod naslovom »Praške teze o jezikovni kulturi«. Te teze, pravi Trost, razvite

⁵ Tu sledim Katičičevi razpravi »Književni jezik«, gl. spredaj op. 2.

v začetku 30. let, so bile najprej reakcija na češki purizem, temelj pa jim je bilo novo gledanje na jezik. Češki jezikovni krožek za poglavitno nalogo jezikovne kulture ni imel jezikovne čistosti v duhu puristov, temveč stabilnost in funkcijsko-slogovno razčlenjenost knjižnega jezika. Za normo temu jeziku je postavljajal povprečni jezik sodobnega slovstva. Knjižnega jezika res ni mogoče stabilizirati brez normativnih posegov: odločilni pa naj bodo pri tem smotrnost, okus časa in dejanska jezikovna raba. Izrazito je tu vidna obrnitev k *funkcionalizmu*. Tem jezikoslovcem je bil jezik uporabni predmet, čeprav ne samo to. Od vsakdanjega življenja tja do znanosti služi sporočanju, vendar mu različna področja postavljajo različne zahteve. V nasprotju z nalogo sporočanja stoji *estetska naloga* jezika v pesništvu. Jezikovni pripomočki naj se po Havránkovem mnenju izbirajo po strukturnem vidiku: pojavi, ki jih narekujejo sinhronne strukturne povezave jezika, naj imajo prednost pred antistrukturnimi prvini.

V kulturno-političnem položaju po zadnji vojski pa češka lingvistika po Trostovih besedah ni smela več zastopati praških tez. Zlasti ostra ideološka kritika je bila naperjena proti tezi o nasprotju med sporočilno in estetsko vlogo jezika. Predpisan je bil monoliten model narodnega jezika in zavrgli so funkcijsko-slogovno »cepljenje enote«. Danes (1966) je to stališče bolj ali manj opuščeno, hkrati pa precej splošno priznavajo, da je stanje jezikovne kulture v češkem javnem življenju in v množičnih občilih nadvse nezadovoljivo.

Naj dodam Trostovo mnenje, da, tudi če jezikovne novote ocenjujemo s funkcijskega in strukturnega vidika, še vedno ne dobimo nedvoumih odločitev. Vsaka jezikovna novota se da funkcijsko tako ali drugače upravičiti in povezava med posameznimi deli jezika ni takšna, da bi določen del terjal ali izključeval kak drug določen del. Trost zato meni, da vprašanje o jezikovni pravilnosti še vedno ni rešeno.

II

Pregled tistega, kar so o knjižnem jeziku in o jezikovni normi dognali številni sodobni jezikoslovci, nam je dal zelo zapleteno podobo. Morala bi nam biti v svarilo, da o jezikovni normi ne smemo izrekati pre nagljenih, posplošujočih trditev, kot jih pri nas pogosto slišimo in beremo.

Razločevanje funkcionalne in vrednostne plati pri ocenjevanju jezikovnih pojavov nam daje razumeti, kako da lahko ob približno istem znanju, istih opazanjih in podobnih izkušnjah vendarle presojamo jezikovne pojave čisto različno, včasih prav nasprotno. Razločki nastajajo pri *vrednotenju*. Naj podam za to jasen zgled. Vsi lahko opazimo vsakdanje vdiranje srbskih ali hrvaških izrazov v današnjo slovenščino. Do tega sta mogoči dve prav različni stališči. Ali poudarjamo samostojnost slovenščine kot jezika, ki naj se razvija iz svojih korenin in zajema (predvsem) iz svojih virov. Lahko pa nam je sorodnost s hrvaškim ali srbskim jezikom dragocena, lahko smo veseli vsakega zblíževanja med jezikoma ali nas vsaj nič ne moti, če slovenščina izgublja besede, ki so samo naše, in sprejema takšne, ki bodo lahko skupne. Od te temeljne usmeritve, ki se je marsikdo sploh ne zaveda, je potem odvisno argumentiranje v posameznem, ko besede ali načine izražanja sprejemamo ali odklanjamo.

Nekaj podobnega lahko opazimo pri sprejemanju ali odklankanju tujk. Tudi tu je mogoče dvoje stališč: ali želimo imeti kar se da enoten jezik, ali pa nam je

vseeno, kaj ga bo sestavljalo, da bo le razumljiv, uporaben, — tudi tu se v bistvu ne ravnamo po funkcionalnih, temveč po vrednostnih razlogih. Isti argumenti se dajo potem uporabljati v eno ali v drugo smer, kakršen predznak jim pač dajemo. Vrednostna presoja tujk vpliva na razpravljavce, da (včasih ponevedoma) uporabljajo popačene argumente. »Nesmiseln je načelen boj proti vsem tujkam« — tako pogosto pravijo branilci tujk. Gotovo bi bil nesmiseln, vendar se tako tudi nihče ne bojuje. Z zavrnitvijo takega skrajnega stališča je stvar za zagovornika tujk navadno opravljena, nič ga ne skrbi druga skrajnost, namreč nevarnost, da nam tujke čezmerno preplavijo jezik in začno izrinjati celo že davno rabljene domače besede, kot se nam pogosto že dogaja: namesto *položaja* se zelo veliko uporablja *situacija*, ljudje brez potrebe neštetokrat zapišejo *ekonomski* za *gospodarski*, *socialen* za *družben*, *téma* za *snov*, *predmet* ipd. S funkcionalnega vidika je res vseeno, ali se izražamo skoraj v samih tujkah ali z domačimi besedami, za eno ali za drugo se odločamo šele na podlagi svojega vrednotenja.

V enem jezikovnih predavanj o normi je bilo tudi rečeno, da je »v naših dose-danjih jezikovnih priročnikih vse preveč pripovedi o tem, kar že vemo, vse premalo pa preventive, premalo zgodnjega odkrivanja jezikovnih odklonov in nezaželenih novih tvorb, torej tega, kar bo morda že čez deset let jezikovno dejstvo, mi pa se bomo šele pripravljali za spopad«. Hvale vredna želja, vendar je takšno zgodnje odkrivanje že po naravi jezika samega velikokrat nemogoče: novi jezikovni pojavi se morajo izpričati v praksi, šele potem bomo dosti-krat lahko dognali, ali se ujemajo z jezikovno normo. Res pa bi bilo treba bolj *spremljati, kar se dogaja v jeziku*. Ob novih pojavih naš prvi ukrep ne sme biti vsesplošno popuščanje, zniževanje jezikovne norme. Res so bile razne jezikovne zapovedi in prepovedi prestroge, ta ali ona tudi nesmiselna, spet druge so z leti izgubile pomen in se jim lahko odpovemo. Velik del jezikovnih norm pa ven-darle izraža nezavedno ali zavestno spoznanje, kaj je za naš jezik *najprimernejše*, katere oblike najboljše služijo vrhovnemu namenu jezika, sporazumevanju med ljudmi, in kaj se v knjižnem jeziku ujema tudi z našim vrednostnim čutom. Če se sistem norm zamaje ali če ga lahko mišljeno odstranimo, se nam lahko sesuje celotni jezikovni sestav. Zato je pri spreminjanju norm potrebna največja previdnost, dokler bolje ne spoznamo zakonitosti svojega jezika.

To nas ne odvezuje naloge, da naj sproti opazujemo, kaj se dogaja v sloven-ščini, odkrivamo spremembe in njihove vzroke, pa pri tem presojava, katere so nenevarne ali celo koristne, katere pa nam kvarijo jezik. Ravno v duhu »sta-bilne elastičnosti«, za katero se zavzema novejša jezikoslovje, je vodilo, da se jezik ne sme prena-glo in preveč spreminjati, saj se sicer izgubi vez z jezikovno preteklostjo in nastaja nevarnost, da se sodobnemu uporabniku jezika odtuji vse kulturno bogastvo, izraženo v jeziku preteklosti.

Gotovo je prav in potrebno, da slovensko jezikoslovje uporablja sodobne me-tode. Mislim pa, da pri nas niso bile vselej prav uporabljene ali vsaj še niso bile *dovolj* uporabljene, na pravem mestu, da bi nam dale rezultate, kakršnih bi lahko pričakovali od njih. Če je sodobna jezikovna znanost dognala, da jezi-kovnih pojavov ne smemo gledati posamič, temveč vedno kot del celote in v tej celoti, potem bi bilo pač tudi vredno koreniteje raziskati, kako deluje ta celota, kakšno je njeno razmerje do njenih delov, kakšne so povezave med njimi, po

kakšnih načelih jezik presoja prvine, da postanejo sprejemljive ali nesprejemljive zanj. Konkreten zgled: potrebno bi bilo ugotoviti, katere glasovne skupine, glasovne zveze so v slovenščini »normalne«, torej v skladu z jezikovno normo, in katere niso*. Če bi dognali to, bi imeli tudi merilo za obravnavanje tujih prvin. Mislim namreč, da so tu razlogi, zakaj slovenščina ni mogla sprejeti v knjižni jezik cele vrste tako imenovanih barbarizmov, besed, narejenih iz nemščine, ki so se uporabljale (in se mnoge še vedno uporabljajo) v pogovornem jeziku. Ker niso bile narejene po glasovnih zakonitostih, veljavnih za slovenščino, niso v skladu z našo jezikovno normo. Z istimi merili bi bilo treba obravnavati številne nove besede, ki v slovenščino ne silijo več iz nemščine, temveč predvsem iz angleščine in morda še katerega sodobnega jezika.

Najbrž pa si tudi tu ne smemo obetati naglih uspehov in enotnih pogledov. Prav spoznanje, da pri jezikovni normi tudi vrednotimo, nam daje vedeti, da utegne ugotovljeno jezikovno stanje še zmeraj biti temelj različnim normativnim pogledom. Pri presojanju, kako naj pišemo in kako naj izgovarjamo tuje besede, prevzete v slovenščino, je recimo treba upoštevati več meril, ki se ne ujemajo vsa med seboj. Naše stališče je naposled odvisno od tega, kateremu izmed teh meril dajemo prednost. — Če se naslonim na prej citirano misel Paula Trosta, najbrž lahko rečem, da vprašanja o jezikovni pravilnosti nikoli ne bodo do kraja rešena.

Bogo Jakopič

Zavod za usposabljanje slušno
in govorno prizadetih v Ljubljani

RABA IN POMEN NEKATERIH IZRAZOV V OBRAVNAVANJU SLUŠNE IN GOVORNE PRIZADETOSTI

Znano je, da je terminologija v zvezi z gluhoto in nemostjo nastajala nekako sočasno z razvojem človeškega govora pri starih kulturnih narodih, ki so spoznali lepoto človekove besede in zasledili napake pri sobesednikih, ki so bili slušno ali govorno prizadeti. Veliko izrazja, ki zadeva skrbstvo za gluhe v preteklosti, sta zbrala med nekaterimi drugimi znanstvenika E. Walther (Geschichte des Taubstummen Bildungswesens, Leipzig 1882) in P. Schumann (Geschichte des Taubstummenwesens, Frankfurt 1940). Tako najdemo izraze za gluhoto pri Egipčanih, Židih, Grkih, Špartancih in Rimljanih.

Rimsko pravo je uvrščalo gluhe med umobolne in idiote ter celo uporabljalo zanje izraza »furiosus mutusque« (»podivjani in nemi«) kar seveda ni imelo ugodnih posledic za gluhe v javnem življenju. — Justinianov zakonik (Codex Justiniani) jih sicer ne enači z umobolnimi, vendar jih nima za enakovredne

* Ko sem pisal to predavanje, še ni bila objavljena razprava dr. J. Toporišiča: Stalna vrednost glasovnih ... itn. variant slovenskega knjižnega jezika, SRL 1973/2, ki obravnava to območje.

državljanke. — Srednjeveška zapisa *Sachsenspiegel* in *Schwabenspiegel* še vedno primerjata gluhe z duševno bolnimi, saj se tod skriva le srednjeveškim razmeram prilagojeno rimsko pravo. Ta miselnost je segala še daleč v novi vek in ne moremo mimo resnice, da ima beseda »mutast« še danes v govornem jeziku peiorativen prizvok.

Bolj zanimivo pa je pogledati, kako so se posamezne besede uporabljale. Že v Bibliji najdemo na nekaterih mestih, ki poročajo o življenju in delu gluhih, značilna strokovna poimenovanja. Beseda *gluh* je v hebrejščini nastala iz glagola, ki označuje gluhotu in nemost, beseda *nem* pa je izpeljana iz drugega glagola. V hebrejščini je *gluh* človek tak, ki ne sliši, *gluhonem* pa je tisti, ki ne sliši in zaradi tega tudi ne govori. Znano je, da je to razlago posredoval židovski verski filozof Maimonides. S tem je ugotovil odvisnost govora in sluha, kar so v Evropi spoznali dosti kasneje. Hipokrat (pri Grkih) je sicer poznal gluhorojene, ni pa povezoval gluhotu z nemostjo, ker je imel nemost za posledico neke napake jezika (kot organa). Tudi Aristotel je mislil tako. Da je nemost posledica gluhotu, je pri Grkih prvi ugotovil Aleksander Afrodizias, ki je s poskusi dokazal, da je govor odvisen od sluha. Podobno kot nekateri Grki tudi Rimljani niso pravilno tolmačili povezave med vzrokom gluhotu in nemosti. Gluhonemost so označevali kot bolezen. Za *gluh(oto)* so uporabljali izraz *surdus*, za *nem(ost)* pa *mutus*. Prirojeno gluhotu so imenovali še posebej z izrazoma *naturā* in *nativitate*. Niso pa bili v tem dosledni. Gluhega oziroma gluhonemega so označevali po karakterističnem znaku, to je, po nemosti, ne pa po gluhoti. Do razčiščenja pojmov in do opredelitve gluhosti in nemosti je pripomoglo šele odkritje novih elementov, npr. slušnih koščic in Evstahijeve cevi, čeprav je bila funkcionalna stran teh organov predmet dolgotrajnih razprav. Pomembno je tudi odkritje nevrologije, da ima človek dve vrsti živcev: čutne ali senzorne (menili so, da je zanje značilna mehka snov, ti prenašajo vtise) ter motorične (značilna zanje naj bi bila trda snov, motorični živci vzbujajo človeku gibe). Če je torej prekinjen senzorni slušni živec, to je mehki živec, pride do gluhotu; če pa se okvari motorni, toje trdi živec, nastopi nemost. Ob takih podmenah medicina ni mogla priti do resnice, da je nemost jasna in naravna posledica gluhotu, da je pogojena z gluhotu. Že v 16. stoletju pa je padogaška znanost dosegla prav lepe uspehe v vzgoji gluhih ter praktično dokazala vzročno zvezo med nemostjo in gluhotu.

Beseda *gluhonem* je zloženka, ki je nastala iz dveh samostojnih besed: *gluh* in *nem*. Besedo poznamo iz 18. stoletja; v rabo pa je prišla šele konec 18. stoletja. Od tedaj naprej je zelo pogosto rabljena (Caf, Janežič, Cigale, LZ itd.), tako tudi v strokovni surdopedagoški literaturi in v jezikoslovju: Wolfov slovar¹, Pleteršnik², Glonar³, SP 1962⁴, SSKJ 1970⁵ — Koprivnik⁶, Rudež⁷, Mazi⁸ (1933, 1937, 1941). Naš preprosti človek označuje človeka s pomanjkanjem sluha ali govora z izrazoma *gluh* ali *mutast*. Bolj izobraženi ljudje pa pravijo človeku, ki je *gluh*

¹ A. Wolfa — Nemško-slovenski slovar, Lj. 1860.

² Slovensko-nemški slovar A. Wolfa. Uredil M. Pleteršnik, Lj. 1894.

³ Dr. Joža Glonar: Slovar slovenskega jezika, Lj. 1940.

⁴ Slovenski pravopis, Lj. 1962.

⁵ Slovar slov. knjižnega jezika 1970 (I. del).

⁶ I. Koprivnik: Gluhomutek in nja obrazovanje, Maribor 1888.

⁷ A. Rudež: Gluhonemi, Gorica 1894.

⁸ V. Mazi: Usoda gluhoneme mladine, Lj. 1933. Pomoč gluhonemi mladini, Lj. 1937. Pomoč najbednejšim, Lj. 1941.

ali nem, da je gluhtonem. Navadno nihče ne razmišlja, kakšna je okvara oziroma stanje, ki ga označujejo omenjeni izrazi. Videti je, kakor da beseda »gluhtonem« pomeni obenem dve organski, med seboj odvisni hibi. Vendar je gluhost organski defekt, nemost pa njena posledica. Seveda pa nemost ni posledica vsake gluhosti. Nemost kot posledica gluhosti nastopa navadno le v dveh primerih: 1) v primeru prirojene gluhosti in 2) če je gluhost nastopila v zgodnji mladosti, v času govornega razvoja. Pravilno imenujemo navadno *gluhtonemega* gluhtonenega človeka, ki je popolnoma ali skoro docela oglušel, preden si je osvojil govor, pa je zaradi tega popolnoma ali v veliki meri ostal nem. Precej jasno je opredeljena razlika med *gluhtonemcem* in *gluščem*. Gluhtonem je v bistvu otrok ob vstopu v gluhtonemnico (šolo za gluhe otroke), ko pa jo zapušča, je praviloma *glušec*, ker je vsaj zasilno odpravil *nemost* in se je usposobil za bodoče delo. Zato bi bilo tu potrebno neko razlikovanje⁹. Učitelj Vilko Mazi, znani logoped, pripoveduje, kako je med obema vojnama, ko se je ustanavljalo v Ljubljani Društvo gluhtonemih, del šolanih glušcev zahteval, naj se to društvo preimenuje v Društvo gluhih, ker je bilo v resnici v njem včlanjenih največ glušcev, ne pa gluhtonemih¹⁰. To društvo je namreč pogosto prirejalo tudi slušne gledališke predstave in tako javno pokazalo, da so v njem včlanjeni ljudje, ki so v bistvu že prešli nemost.

Poleg *gluhtonemosti* poznamo tudi *sluhtonemost*. Sluhtonemi so lahko otroci, ki so kljub temu, da slišijo, popolnoma ali v veliki meri nemi. Poznamo dve vrsti sluhtonemosti: motorično ali senzorno sluhtonemost. Pri motorični sluhtonemosti človek sliši in razume govor, ne more pa govoriti; pri senzorni pa je pomanjkljivo razumevanje govora. Sluhtonemost je funkcionalno obolenje brez anatomskih sprememb v govornem območju živčnega sistema. Tudi idiotske nemosti, duševne gluhosti ne moremo šteti v vrsto gluhtonemosti, kakor tudi ne k raznim afazijam, ki pa so, kot kaže, organske poškodbe in anomalije v govornem področju živčnega sistema.

Izraz gluhtonemnica, ki je danes opuščen, je bil večkrat deležen kritike, četudi se je beseda uporabljala od ustanovitve prvih zavodov za gluhe pri nas. Beseda je namreč dobeseden prevod nerodnega nemškega izraza Taubstummensbildungsanstalt. Pri nas bi bilo neprimerno šolo za gluhe imenovati glušnica, saj tudi šole za slepe ne imenujemo slepnica, zato smo se odločili za naziv Zavod za gluho mladino. Ta naslov je na predlog učiteljskega kolektiva v l. 1950 tudi obveljal za nekdanjo (pol stoletja staro) ljubljansko gluhtonemnico. Toda naslov Zavod za gluho mladino se v Ljubljani ni dolgo obdržal. Že l. 1964 se je preimenoval v Zavod za usposabljanje slušno in govorno prizadetih v Ljubljani, največ zaradi razširjene dejavnosti ki je prejšnji naslov ni v celoti zajemal. S tem se je ljubljanski zavod izognil izrazu *gluhtonemnica* (po Wolfovem slovarju iz l. 1860 in Pleteršnikovem iz l. 1894 še izraz gluhomutnica, kot je bil v 19. st. še v navadi in ga oba slovarja navajata, *gluhomutec* za gluhtonemega človeka). Zloženki gluhtonem in sluhtonem sta nekoliko tuji duhu našega jezika, vendar ju zaradi točnosti opredelitve ne kaže preganjati. Oba izraza sta že dolgo v rabi. Izraz *mutast* pa kaže opuščati; je latinskega izvora, zanj imamo boljši izraz *nem*. Kazalo bi ohraniti le besedo *mutec* nasproti *nemec* (prim.: Aškerc, Mutec

⁹ V. Mazi: Usoda gluhtoneme mladine, Lj. 1933, str. 16.

¹⁰ Vilko Mazi: Pomoč najbednejšim, Lj. 1941, str. 13.

Osojski). Tako so se v 19. stol. uporabljali in se še v 20. stoletju uporabljajo: *gluh -a -o, gluhonem -a -o, gluhonemec -ka* (manj v rabi), *gluhonemi, gluhost, gluhonemost, gluhot, gluhoa* (manj v rabi), *glušec, gluhak* (manj), *gluhoča* (manj v rabi); medtem pa so ob koncu 19. stoletja že skoro docela izpadli iz rabe *gluhomutec* in *gluhomutnica*, ki sta bila v rabi domala vse 19. stoletje (primer rabe: Cigale, Juridische politische Terminologie für slawischen Sprachen Oesterreich, Wien 1853; A. Wolfov nemško-slovenski slovar l. 1860, Slovensko-nemški slovar A. Wolfa, ur. Pleteršnik, Lj. 1894).

Zelo pogosto se uporablja samostalniško rabljen pridevnik *gluh* (gluh človek) ali pa *glušec*, manj ostale besede, ki opredeljujejo gluhega človeka.

Nasproti gluhemu je slišечи človek. Posamostalnični pridevnik *slišечи* (v pomenu: slišič človek) je veliko v rabi. Zadnji čas se je precej krepko uveljavila druga beseda, bolj splošen izraz *polnočutni* (polnočuten človek — tisti, ki ima normalno razvita vsa čutila). Seveda se je takoj uveljavil tudi antitetični izraz *nepolnočutni* (nepolnočuten človek). Tako najdemo v strokovni defektološki literaturi tudi izraze kot *šola za nepolnočutne otroke, nepolnočuten otrok*, seveda gledano z vidika prizadetosti. Pri delu z gluhi pogosto uporabljamo glagola *odgledovati, odgledovanje*. Glagol je dobeseden prevod (kalk) nemških besed *absehen* in *das Absehen*; glagola SP nima. Tudi gluhi razumeva glasovni govor, toda ne s pomočjo sluha, temveč s pomočjo vida, ko opazuje ustne slike glasov, besed, pa tudi stavkov. Te slike družijo v vidne celote ter jih skuša asociirati z drugimi predstavami v določene pojme. Zato pravimo v strokovni terminologiji, da gluhi *odgleduje* govor z ust. V srbohrvaščini temu pravijo *ščitovanje*, v slovaščini *odeziranje*, v poljščini *poznawanie govoru* ter v ruščini *ščitanie s gub* — torej branje z ustnic.

Dasi je beseda *odgledovanje* v naši strokovni literaturi še dokaj pogosta, bi jo kazalo vendarle zamenjati z *branjem z ustnic*, ker zveni bolj domače in v bistvu natančno zadene pomen.

Nanizanih je bilo le nekaj pripomb v zvezi z rabo nekaterih izrazov na območju slušne in govorne prizadetosti. Upamo, da bo čut za pravilno rabo posameznih besed na tem področju znatno prispeval k temu, kaj zavreči in kaj sprejeti.

Jože Šifrer

Študijska knjižnica v Kranju

SLAVISTIČNA EKSKURZIJA PO ŠKOFJELOŠKEM PODROČJU

Poljanska dolina

Iz Škofje Loke gremo po Poljanski cesti proti jugozahodu in že je pred nami Poljanska dolina. Asfaltirana cesta pelje do Žirov, ki zaključujejo to dolino in so od Škofje Loke oddaljeni 30 kilometrov. Iz doline tu pa tam vodijo ozke

grape na desno v škofjeloško, na levo pa v polhograjsko hribovje. Po obeh teh hribovjih so raztreseni zaselki in posamezne kmetije s prostornimi hišami. Tudi ta dolina je nekoč spadala pod loško gospostvo, vse do leta 1803, ko je gospostvo prišlo pod neposredno upravo avstrijske države. Poljanci so vsa ta stoletja živeli samosvoje življenje, le preko Škofje Loke se jim je odpirala pot v svet. Preživljali so se večinoma z gozdarstvom in z živinorejo, deloma z obrtjo, šele novejši čas se je v večjih središčih razvila moderna industrija. Ohranili so posebno narečje, ki se precej loči od škofjeloškega. Značilna zanj je pojoča melodija z naglasom na prvem besednem zlogu, ki prehaja tudi na predlog (grem ù Žir = grem v Žiri), značilni so še akanje v toničnem in posttoničnem zlogu ter posebni leksikalni izrazi.

Ljudje so izredno navezani na svojo dolino in na hribovje okrog nje in nemara je prav to domoljubje spodbudilo Poljance, da so se že l. 1941 množično uprli okupatorju. Poljanska vstaja decembra 1941 pomeni enega najvažnejših členov v razvoju narodnoosvobodilnega gibanja na Gorenjskem. Vse področje Poljanske doline je posejano s spomeniki na boje in na žrtve, ki so v tem delu Slovenije tako pogumno padale za svobodo.

Poljanska dolina pa ima za Slovenijo tudi velik kulturni pomen, saj je iz nje izšlo lepo število umetnikov in znanstvenikov, največji med njimi je vsekakor *Ivan Tavčar* (1851—1923), v čigar delih živijo premnogi kraji te svojevrstne doline.

Prvo večje naselje na začetku doline je Podpurfeljca, od koder se na desno odcepi blegoška cesta. Po njej kmalu pridemo do Gabrovega, vasice pod Lubnikom, kjer se je rodil *Janez Volčič* (1825—1887), ljudski prosvetitelj, pisec nabožnih spisov in nabožnih pesmi. Naslednja vas ob tej cesti je Breznica, ki je v preteklosti dala nekaj pomembnejših mož. Od tod izvira *Lovro Sušnik* (1887—1964), profesor, sestavljalca učbenikov za francoski in nemški jezik ter prevajalec iz obeh jezikov. Pisal je članke o francoski in nemški književnosti, o narodnostnih ter o naših šolskih vprašanjih. Tu sta se rodila brata *Frank* (1887) in *Jože* (1879) *Kern-Javh*, izseljenca, časnika in organizatorja slovenskega življenja v ZDA. Cesta pelje dalje proti Javorjem, ki so od Škofje Loke oddaljene že 18 kilometrov, toda mi se vrnemo na glavno cesto, ki nas vodi proti Poljanam.

Za Podpurfeljco leži na desni strani Sore vas Bodovlje, dalje ob cesti pa Zminec, kjer se je rodila in še mlada umrla nadarjena pesnica *Marta Čadež* (1946—1964). Pri Andreju nad Zmincem, ki je dobro viden iz doline in do katerega lahko pridemo po Bodoveljski grapi iz Bodovelj ali po dolini Hrastnice iz Škofje Loke, se je rodil *Jakob Volčič* (1815—1888). Bil je duhovnik v Istri, tam prizadevno nabiral narodno blago in ga objavljajal v slovenskih in hrvatskih publikacijah. In če gremo po dolini Hrastnice ob istoimenskem potoku še naprej, imamo na levi strani pod Osolnikom naselje Sv. Barbaro, kjer se je rodil pisatelj *Jan Plestenjak* (1899—1947). Pisal je novele in povesti, ki se snovno večinoma dogajajo v njegovem hribovju, čeprav se je družina pozneje ustalila na Šutni pri Žabnici. Njegovo delo se ne dviga dosti nad večerniško pripovedništvo, toda v nekaterih delih je dovolj prepričljivo izrazil svoj prvobitni etos in socialnoreformatorske težnje (Lovrač, Bajtarji, Mlinar Bogataj, Potrebuježi, Bajtarska kri, Herodež).

je bil v Tavčarjevem času poln starinskih slik in zgodovinskih arhivov, kar vse je pisatelj naravnost sililo k raziskovanju in umetniškemu oblikovanju. Danes je v stavbi gostilna z imenom »Tavčarjev dvorec«. Za dvorcem stoji veličastni Tavčarjev spomenik, delo kiparja Jakoba Savinška, na obronku pod gozdom pa počiva pisatelj, ki je še za svojega življenja odločno zatrdil, »da bi rajši umrl sredi domače doline bodisi od glada, nego na zlatem stolu nemškega cesarja, kjer bi imel vsega na kupe«.

In že smo v Poljanah, središču doline in v rojstnem kraju več znamenitih slovenskih mož. Na prvem mestu moramo seveda omeniti Tavčarjevo rojstno hišo, ki nosi številko 34 in se ji še danes pravi »pri Kosmu«. Stoji nad nekdanjo cerkvijo, je od pisateljevih časov že predelana, pred njo stoji njegov spomenik. Hišo je kupil pisateljev praded Urban, ki se je bil s Četene ravni preselil v Poljane, nato je v njej gospodaril ded Jožef in nato oče Janez, ki je svojega sina Janeza na prigovarjanje poljanskega učitelja poslal v Ljubljano na nadaljnje šolanje. Kosmov Janez je bil že v osnovni šoli odličen učenec, pozneje se je uveljavil kot eden vodilnih slovenskih politikov; celo desetletje je bil ljubljanski župan, najvažnejše pa je njegovo literarno delo, ki sodi v sam vrh slovenskega umetniškega ustvarjanja. Navzlic tem velikim življenjskim uspehom pa je v srcu vedno ostal Poljanec, tesno povezan s svojim ljudstvom in z naravnimi lepotami te doline.

V Poljanah se je rodil duhovnik *Jurij Alič* (1779—1845). V gimnaziji se je seznanil s Kopitarjem, pozneje pa si dopisoval z Vodnikom in se živo zanimal za literarno snovanje na Slovenskem. Za trivialke je iz nemščine priredil nekaj učnih knjig, nabiral narodno blago in tudi sam skušal pesniti. Tu je bil nadalje doma *Janez Jesenko* (1838—1908). Bil je profesor geografije, pisal je geografske učbenike in jih tudi sam izdajal ter se udeleževal kot prevajalec francoskega in angleškega leposlojja (Goldsmith, župnik Wakefieldski). Tu je bil rojen učitelj *Lovro Perko* (1865—1948), ki je med drugim služboval tudi v domačem kraju in tu razvijal kulturno-prosvetno dejavnost, ustanovil bralno društvo, kot publicist pa sodeloval v raznih časopisih. Bil je Tavčarjev sorodnik in je objavil več spisov, v katerih je komentiral pisateljeva dela. In končno še *Pavel Perko* (1877—1970). Po poklicu je bil duhovnik, napisal pa je precej črtic in povesti. V njih v glavnem prikazuje svoje poljanske rojake, njihovo bedo in naporno življenje (zbirka *Z naših gora*, 1924), le redko pa posega tudi v meščansko snov. Za njegovo delo je značilna izstopajoča vzgojna tendenca.

Na desnem bregu Sore je vas Predmost, ki je danes pravzaprav že del Poljan. Tu se je rodil profesor teološke fakultete *Franc Ušeničnik* (1866—1952). Napisal je več del z bogoslovnega področja, toda bolj znan je njegov brat *Aleš* (1868—1952), rojen v Poljanah, ki je bil v obdobju pred drugo svetovno vojno eden glavnih krščanskih filozofov na Slovenskem. V Predmostu se je rodil tudi *Jožef Kržišnik* (1872—1927), geograf, zgodovinar in sestavljalet zemljepisnih učbenikov. Na oni strani Sore, vendar nekaj pred Poljanami, je še vas Hotovlja, (ki pa je ne smemo zamenjavati s Hotavljami), kjer se dogaja snov Tavčarjeve novele *Šarevčeva sliva*; napisana je namreč na osnovi resničnega dogodka.

Med zadnjo vojno so se Poljanci že zgodaj opredelili za narodnoosvobodilno gibanje. Že konec decembra 1941 so domači partizani napadli žandarmerijsko po-

stajo v Poljanah. V poljanski četi je bil tudi *Bogo Flander-Klusov Joža*, skoraj edini prozaist naše narodnoosvobodilne vojske. Po rodu je bil sicer Ljubljčan, toda v partizane je odšel marca l. 1942 prav v Poljanski dolini.

Padel je junija 1944 blizu Vinice v Beli Krajini, pred smrtjo je bil pomočnik komisarja drugega bataljona Cankarjeve brigade. Oktobra 1944 je Prešernova brigada spet napadla nemško postojanko v Poljanah in jo uničila. To pot so partizani razrušili tudi cerkev, ker je sovražnik imel v njej municijo in obrambne točke. Na tem mestu danes stoji spomenik, posvečen 165 poljanskim borcem, ki so darovali svoja življenja za svobodo.

Iz Poljan pelje na desno, gledano iz škofjeloške smeri, cesta po dolini Ločivnice. Tod pridemo mimo Volče in Podobenega do večjega naselja Javorje, od tam pa nas pot popelje do Četene ravni pod Starim vrhom, ki je od Poljan oddaljena že kakih 7 kilometrov. V Javorjah je bil doma *Luka Jeran* (1818—1896), pristaš ilirizma, sodelavec Bleiweisovih Novic in dolgoletni urednik Zgodnje danice, ki je s svojo moralno ozkosrčnostjo v marsičem zaviral napredek naše književnosti. Na Četeni ravni pa je bil rojen znani slavist *Gregor Krek* (1840—1905). V mladih letih se je poskušal s pesništvom in l. 1862 izdal zbirko Poezije, bolj pa se je uveljavil kot znanstvenik, saj je dobrih trideset let na graški univerzi predaval slovenščino. S posebno ljubeznijo je preučeval narodno blago in pisal o njem. Najprej je sodeloval pri Zori, potem pri Kresu, pisal je o najrazličnejših jezikovnih in literarnozgodovinskih problemih in pri tem kazal izredno široko znanje. S Četene ravni izvirajo tudi predniki pisatelja Ivana Tavčarja.

Če pa gremo od Poljan naprej proti Žirem, pridemo najprej v Dobje, potem v Srednjo vas in nato v Gorenjo vas. Na drugi strani Sore ležijo Trate, ki so danes »predmestje« Gorenje vasi. Tu se je rodil *Adolf Ivan Čadež* (1871—1948), frančiškan in izseljenec. Dalj časa je živel na Bližnjem vzhodu in dopisoval v naše nabožne publikacije. V bližnjem zaselku Lajše, tudi na oni strani Sore, pa je bil doma znameniti zoofiziolog *Janez Regen* (1868—1947). Raziskoval je predvsem tvorjenje glasov pri murnih in si v ta namen uredil lasten laboratorij. Pisal je le v nemškem jeziku, toda s slovenstvom je ohranil živo zvezo in nesebično podpiral slovenske kulturne ustanove.

Iz Gorenje vasi se odcepi cesta proti severu. Po njej najprej pridemo v vas Brdo, ki se deli na Dolenje in Gorenje Brdo. Na Dolenjem Brdu je bil rojen *Franc Miklavčič* (1885—1963). Bil je konzularni uradnik v Novi Zelandiji, toda umrl je v Ljubljani. Pisal je potopise in črtice o daljnih deželah, koder je potoval.

Če pa gremo z Brda še naprej proti severu, pridemo do Malenskega vrha, kjer se je rodil *Ivan Pintar* (1854—1897), časnikar in prevajalec. Josip Jurčič ga je bil pritegnil k Slovenskemu narodu, pozneje pa je bil urednik Rodoljuba in Novic. Mnogo je prevajal iz ruščine, med drugim Lermontova, Turgenjeva in Tolstoja. Še naprej ležijo Ravni, spet Dolenje in Gorenje Ravni. V Dolenjih Ravneh sta bila doma *Maks Miklavčič* (1900—1971), cerkveni zgodovinar in nabožni pisec, ter *Gregor Jereb* (1845—1893). Ta je kot poštni uradnik služboval v Trstu in tam živahno deloval v slovenskih društvih. Pisal je v Edinost in Ljubljanski zvon; med drugim je objavil življenjepise nekaterih naših manj pomembnih pisa-

teljev. K Dolenjim Ravnem spada tudi samotna kmetija Karlovec, ki leži v grapi pod vasjo. Tu se snovno dogaja znana Tavčarjeva zgodba iz časov marčne revolucije, v kateri je Tavčar v svoji zaverovanosti v romantično starino tako simpatično opisal princeso Ano in samotne karlovške ljudi.

V to idilično okolje pa je Tavčar postavil tudi zgodbo iz Cvetja v jeseni. Zahodno od Ravni teče potok Karlovščica, kjer sta ostareli pomeščanjeni dohtar in Presečnikova Meta lovila postrvi in kjer se njemu tako nepričakovano razodene prelest dekletovega telesa. Zahodno od potoka leži naselje Jelovica, ki po imenu spominja na pisateljevo Jelovo brdo, na vzhodu od Ravni pa se dviga cerkev na Gori, kamor se Meta in pisatelj napotita na žeganje. Tedaj se pisatelj stepe (zaradi Mete seveda) z domačimi fanti in dekletu se naenkrat zazdi »grozno zal«.

Na drugo stran se iz Gorenje vasi odcepi cesta proti jugovzhodu in pelje preko Todraža in Lučin proti Horjulu. Po dolini teče potok Brebovščica. Za Todražem se na levo odcepi pot v hribovje, kjer leži vas Zadobje. Tam se je rodil *Jožef Frančišek Buh* (1833—1923); bil je izseljenec in misijonar. V Towru je ustanovil slovensko tiskarno in tu izdajal prvi ameriškoslovenski časopis *Amerikanski Slovenec*. Med našimi prvimi izseljenci v Ameriki je opravljal pomembno prosvetljalno in organizacijsko delo in tako mnogo storil za njih medsebojno povezovanje. Lučine so od Gorenje vasi oddaljene 9 kilometrov; tam je bil doma znani odvetnik *Janez Oblak* (1780—1858), ki je bil v Prešernovem času pomemben pospeševalec kulturnega in društvenega življenja v Ljubljani. V njegovo hišo je zahajal tudi Prešeren in mu izročil še necenzurirani rokopis pesmi *Dem Andenken des Matthias Čop*, ki je pozneje prišel v roke Franu Levcu. Oblakova hči Luiza je bila ena od prvih slovenskih pisateljic (*Nedolžnost in sila*); vzorovala se je predvsem pri Josipini Turnograjski.

Zahodno od Lučin se razprostira obširen gozd, kamor je hodil na lov pisatelj Tavčar in sèm postavil okvir za svojo povest *V Zali*. Gospod Andrej (v resnici Anton Dolinar), ki pripoveduje zgodbo o Amandu in lepi Katarini, je bil doma prav z Lučin in v Tavčarjevem času tu župni administrator.

Toda iz Gorenje vasi gremo naprej po glavni cesti proti Žirem. Prvo večje naselje so tod Hotavljje, kjer je zagledal luč sveta filolog, slavist in prešernoslovec *Luka Pintar* (1857—1915). Bil je profesor in nazadnje ravnatelj licejske knjižnice. V mladih letih je napisal nekaj pesmi, črtic in prevedel nekaj dram, pozneje pa se je ves posvetil jezikoslovju in literarni zgodovini. Najpomembnejše je njegovo prešernoslovsko delo; število njegovih člankov in razprav o Prešernovih pesmih je skoraj nepregledno, ob stoletnici pesnikovega rojstva pa je poskrbel za razkošno (za tiste čase) izdajo njegovih Poezij. Nabiral je tudi narodno blago, zlasti seveda iz rodne Poljanske doline. V Hotavljah je bil doma še *Anton Čadež* (1870—1960). Po poklicu je bil duhovnik; udejstvoval se je kot časnikar v katoliškem časopisju in napisal dve vzgojni knjigi.

Naprej ob glavni cesti leži vas Pogara, ki so jo v novejšem času nepravilno prekrstili v Podgoro. Ime Pogara namreč izvira iz besede goreti ali pogorišče, kar je ugotovil že domačin Luka Pintar. S požiganjem gozda so si nekaj tukajšnji ljudje pripravljali zemljo za obdelovanje. Tu je bil rojen *Vladimir Kavčič* (1932), eden najbolj plodovitih pisateljev našega časa. Kavčič sega po snov

za svoja dela v vojni in povojni čas in v čisto našo sodobnost. Ob velikih zgodovinskih dogodkih in ob hitro napredujoči civilizaciji razrešuje moralne dileme v svojih junakih (Vaška komanda, Čez sotesko ne prideš, Tja in nazaj, Od tu dalje, Ne vračaj se sam, Ognji so potemneli, Onkraj in še dlje, Zapisnik). Pomemben je njegov obširni roman *Žrtve*, ki prikazuje širše področje Poljanske doline med narodnoosvobodilno vojno.

Pot nas pelje dalje mimo Trebije do Fužin, ki so važno cestno križišče proti koncu doline. Cesta na desno nas vodi proti Cerknemu, na levo pa v žirovsko kotlino. Če gremo v smeri proti Cerknemu, pridemo po štirih kilometrih do vasi Nova Oselica, kjer je bil doma *Mihael Peternelj* (1808—1884), šolnik in domoznanski pisatelj. Bil je duhovnik in prirodoslovec ter prvi ravnatelj ljubljanske realke. Dopisoval je tudi v Novice, sicer pa je pisal o gospodarskih problemih Kranjske, o slovenskem izrazju za geometrijo in kemijo in tudi o našem znamenitem matematiku Juriju Vegi.

Če pa se usmerimo proti Žirem, se nam kmalu odpre razgled v žirovsko kotlino. Pred Žirmi leži Stara vas, kjer je doma *Zdravko Mlinar* (1933), pisec številnih filozofskih in socioloških razprav, sedaj profesor na visoki šoli za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani. V Žireh pa je bil rojen *Martin Naglič* (1748—1795), jezuit in nekaj časa učitelj na jezuitski gimnaziji v Ljubljani. Bil je član Pohlinove prerodne skupine, imel pa je zveze tudi s Kumerdejem in Japljem ter bil član komisije za revizijo Japljevega prevoda Biblije. Pisal je pesmi in eno objavil v 2. zvezku *Pisanic*. *Josip Mazi* (1872—1935) je bil po stroki matematik. Napisal je več matematičnih učbenikov, v mlajših letih pa za ljubljansko gledališče prevedel nekaj dram. V Žireh je rojen tudi *Leopold Suhodolčan* (1928), predvsem uspešen mladinski pisatelj in dramatik: njegova dela se večkrat pojavljajo tudi v radiu in na televiziji.

Žirovska kotlina je bila osvobojena že 23. oktobra 1943 in takoj po odhodu Nemcev so na tem področju živahno začeli delovati organi ljudske oblasti. Toda v novembrski ofenzivi so Nemci spet zasedli Žiri in narodnoosvobodilna dejavnost se je morala vrniti v »polilegalo«. So pa Žiri izrazit primer že med vojno osvobojenega ozemlja na Gorenjskem.

Če se od Žirov napotimo po dokaj težavni cesti proti severozahodu, pridemo po kakih sedmih kilometrih do gorske vasice Ledine, kjer je bil doma znani Prešernov pesniški učenec *Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski* (1816—1868). Po poklicu je bil duhovnik, vendar širokosrčen svobodomislec. Svoje pesmi je objavljaval v Novicah, sodeloval pa je tudi v 5. zvezku Kranjske čbelice. Po hribovju svojega rojstnega kraja je nabiral narodne pesmi in odkril še danes nekaj zelo znanih (Mlada Breda, Mlada Zora). Na rojstni hiši mu je vzdana spominska plošča. Vendar Ledine spadajo že pod idrijsko področje in so le še rahlo povezane s Poljansko dolino.

Še eno imenitnost Poljanske doline je treba omeniti. To ozemlje ima za slovensko kulturo velik pomen tudi zaradi tega, ker od tod izvira izredno veliko število rezbarjev, podobarjev in priznanih likovnih umetnikov. Z njihovimi izdelki je posejana vsa Poljanska dolina in seveda tudi širše slovensko področje. Cele rodovine so se ukvarjale s to umetnostjo in to je pravzaprav edinstven pri-

mer na Slovenskem. Najbolj znani so slikarji Šubici (Pavel, Blaž, Janez, Jurij, Valentin, Pavle, Alojz, Janez, Ivan, Jožef, Ive), ki izvirajo iz Hotovlje pri Poljanah. Takšna je tudi rodovina Zajec (Anton, Franc, Martin, Marko, Valentin, Josip) po rodu iz Sovodnja, na tem umetniškem področju so se uveljavili še Ivan Franke iz Dobja, Anton Ažbe iz Dolenčic pri Javorjrah, Ignacij Oblak in Ivan Poljanec iz Gorenje vasi, Luka Čeferin iz Leskovice pod Blegošem, Janez Kavčič iz Ledinic pri Žireh, France Kopač iz Nove vasi pri Žireh, Janez in Maksim Sedej iz Dobračeve pri Žireh, Matevž Miklavčič s Srednjega Brda, Matija Bradeška iz Lučin, Konrad Peternelj iz Žirov, Jovanovič iz Žetine i. dr.

Kje je vzrok za takšno skorajda množično umetniško ustvarjalnost? Gotovo ne samo lepa narava in tradicija, ampak najbrž tudi neka skrita, iz neznanih globin izvirajoča težnja po izpovedovanju in oblikovanju, ki je zajela ljudstvo in se potem močneje izrazila v posameznikih.

S površnim pregledom poljanskih likovnih umetnikov pa naj bo končana naša ekskurzija po tej zanimivi dolini.

JUBILANT

SLAVISTIČNA DEJAVNOST BRATKA KREFTA

(Ob njegovi sedemdesetletnici)

Bratko Kreft je eden najbolj mnogostranskih slovenskih kulturnih delavcev. Njegova književna dejavnost je doživela največje uspehe na področju dramatike, sega pa še v pripovedno prozo, esejistiko, kritiko ter gledališko in slovstveno publicistiko. Na področju gledališča je po nekaj mladostnih igralskih nastopih usmeril svojo dejavnost v režijo, ki ji je v zrelih letih pridružil še dramaturško vodstvo osrednjega slovenskega gledališča. Nikoli pa se ni zadovoljeval s tem, da bi svoje idejne poglede in življenjska izkustva posredoval javnosti zgolj s peresom ali preko gledaliških predstav. Njegov živahni temperament ga je neprestano silil tudi v najrazličnejšo organizacijsko aktivnost, s katero je ustvarjal boljše pogoje za umetniško izpovedovanje sebe in drugih, hkrati pa prispeval znaten delež k boju delavskega razreda za pravičnejšo družbeno ureditev. Vse te mnogovrstne jubilentove dejavnosti, ki bi zaslužile pozorno osvetlitev z različnih gledišč, pa se bo naš zapis dotaknil le bežno in posredno. Naša osrednja pozornost velja Kreftovi slavistični strokovni dejavnosti, ki ima zarodke že v študijskih letih in ki se ji intenzivno posveča predvsem zadnjih petnajst let.

Tudi pri takšnem zapisu, osredotočenem na eno od jubilentovih dejavnosti, ne moremo mimo življenjepisnih dejstev, saj nam lahko pojasnijo marsikaj tudi v

težni smeri in dajo zanje trdnjša oporišča. Rojen 11. februarja 1905 v Mariboru je mladost preživel v Vidmu ob Ščavnici (takrat Sv. Jurij), kjer je bil oče veljaven mož. Gimnazijo je obiskoval v Mariboru in maturiral 1924. Potem je eno leto študiral na Dunaju (1924/25), sprva pravo, nato slavistiko in zgodovino in poslušal tudi predavanja iz dramaturgije. Študije je nadaljeval na ljubljanski univerzi, kjer je vpisoval kot glavni predmet slovensko literaturo za južnoslovenskimi literaturami, kot drugi strokovni predmet primerjalno književnost s teorijo in kot pomožne predmete slovenski jezik, narodno zgodovino in nemščino. V izraziti literarnozgodovinski usmerjenosti študija sta se takrat odražali predvsem književna ustvarjalnost mladega Krefta in njegova zgodnja predanost gledališču. Diplomiral je 23. februarja 1929. Po letu negotovosti in književnega ustvarjanja je s sezono 1930/31 dobil službo režiserja v Narodnem gledališču v Ljubljani. Najprej je dve sezoni v nasprotju s svojimi ambicijami režiral samo v operi, potem pa mu je uspelo preiti v dramo, kjer je našel svoje pravo torišče in uspel zlasti z režijami Shakespeareovih del. Ob delu v gledališču je uspel leta 1939 doktorirati na temelju disertacije Shakespeareov vpliv na razvoj Puškinevega dramatskega nazora. Med vojno se je zaradi komunističnega svetovnega nazora, ki se mu je začel oblikovati že v dijaških letih in ki mu je bil zvest izza ljubljanskih študij, moral odpovedati delu v gledališču. Umaknil se je v Rim, kjer je pozimi 1941/42 s Turnerjevo štipendijo študiral v slavističnem inštitutu predvsem rusko literaturo. Ostanek vojne pa je preživel v ljubljanskih zaporih in v bolnišnici. Po osvoboditvi se je kmalu vrnil v gledališče, kjer je bil od aprila 1946 do jeseni 1955 tudi dramaturg Drame SNG. V tem času je dobil tudi prvo veliko priznanje slovenske kulturne javnosti za svoje pisateljsko delo, predvsem dramatiko, s Prešernovo nagrado v letu 1948, še bolj pa z izvolitvijo 22. decembra 1961 za rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti v razredu za umetnosti. Tudi za svoje režisersko delo je dobil Prešernovo nagrado, in sicer leta 1957 za režijo Shakespeareovega Henrika IV. Že v študijskem letu 1948/49 je Kreft prevzel na filozofski fakulteti ljubljanske univerze honorarno predavanja iz novejšje ruske književnosti, ki pa jih je že v naslednjem letu opustil. Pač pa se je v začetku leta 1957 javil na razpisano mesto fakultetnega učitelja za ta predmet in bil izvoljen za rednega profesorja; vendar je tudi tokrat službo opravljal samo honorarno in po letu 1961/62 prenehal s predavanji. Takrat je tudi stopil v pokoj in svojo javno dejavnost povsem usmeril v slavistiko. Kot akademik je od 1962 član terminološke komisije SAZU (področje literatura) in član znanstvenega sveta Inštituta za slovensko narodopisje; leta 1963 je za Milanom Grošljem postal upravnik Inštituta za slovenski jezik in 1966 za Francetom Bevkom še tajnik razreda za literature (V. razred). Za dopisnega člana sta ga izvolili tudi Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti v Zagrebu (1962) in Makedonska akademija na naukite i umetnostite v Skopju (1972).

Težišče Kreftovega slavističnega dela je novejša ruska književnost, ki je bila predmet njegove univerzitetne pedagoške dejavnosti. Sem sodi tudi njegova primerjalna disertacija, ki jo je v razširjeni obliki publiciral kot knjigo Puškin in Shakespeare (Lj. 1952). Napisal je vrsto krajših in daljših člankov o ruski književnosti in gledališču ob različnih priložnostih in v različnih časopisih, nekaj monografsko zasnovanih študij o ruskih pisateljih je izšlo v obliki spremenih besed k prevodom ali izborom. Najtehtnejše med njimi o Puškinu, Gončarovu, Turgenjevu, Ostrovskem, Čehovu, Gorkem, Alekseju Tolstoj in Šolohovu je

vklučil v knjigo *Portreti* (Lj. 1956). Od pozneje nastalih člankov in študij velja posebej omeniti *Zapisek ob Pasternakovi smrti* (NRazgl 1960), *Življenje in delo Ivana Bunina* (I. A. Bunin, *Življenje Arsenjeva*, Lj. 1960), spremno študijo k Tolstojevemu romanu *Vstajenje* (Lj. 1965, 100 romanov 14), primerjalno študijo *Blok in Dostojevski* (JiS 1965) ter spremni besedi k izboroma *Plašč* in druge povesti *Nikolaja Vasiljeviča Gogolja* (Lj. 1964, *Kondor* 66) in *Pesmi Sergeja Jesenina* (Lj. 1967, *Kondor* 98). Vrh Kreftovih rusističnih prizadevanj pa pomeni izdaja izbranih del *Fjodora Mihajloviča Dostojevskega* v desetih knjigah, kjer je objavil spremne študije k *Bratom Karamazovim* (Lj. 1957), *Izpovedi mladega človeka* (Lj. 1958), *Ponižanim in razžaljenim* (Lj. 1958), *Idiotu* (Lj. 1959), *Besom* (Lj. 1960), *Zapiskom iz mrtvega doma in iz Podpolja* (Lj. 1962) ter *Stepančikovu in njegovim prebivalcem, Srečkarju in Večnemu možu* (Lj. 1963).

Ruska literatura je bila tudi izhodišče mnogim Kreftovim primerjalnim razpravam in študijam. Razen doktorske disertacije bi sem sodili *Fragmenti o slovensko-ruskih stikih* (SR 1958), priložnostni članek ob dunajski uprizoritvi *Besov* Dostojevski in *Camus* (NRazgl 1960) ter razprave *Dostojevski in utopični socializem* (SR 1963), *Tradicija in avantgarda* (SR 1968) in *Cankar in ruska književnost* (SR 1969). Napisal pa je še več primerjalnih študij manjšega obsega, ki niso povezane z rusko literaturo, npr. *Krleža in Cankar* (JiS 1964).

Medtem ko je bilo Kreftovo poglobljanje v rusko literaturo neposredno in je koreninilo v mladeniškem navdušenju zanjo še izza dijaških let, pa je Krefta vodila pot v slovensko literarno zgodovino posredno preko aktualne kulturne problematike in preko lastne pisateljske ustvarjalnosti. Kot ideološko angažiran kritik in publicist se je Kreft zgodaj spopadel z literarnimi problemi slovenske sodobnosti, zlasti v času sodelovanja pri reviji *Mladina* (1925—1927) in v času izdajanja mesečnika za umetnost in znanost *Književnost* (1932—1935); tovrstno publicistiko je pretežno zbral v knjigi *Proti vetru za vihar* (Mrb. 1965, *Razpotja* 7). Nekoliko drugačna je publicistika, ki je nastajala ob Kreftovem praktičnem delu v gledališču in ki je nastajala v dveh smereh, kot dramaturški zapisi za gledališki list in kot obsežnejše in pretencioznejše teatrološke razprave; večina teh člankov in študij je vezana na svetovno dramatiko in gledališče, znaten del pa jih je povezan tudi z domačo literaturo in gledališčem. Dobršen del te publicistike je Kreft zbral v treh zvezkih *Knjižnice Mestnega gledališča ljubljanskega Poslanstvo slovenskega gledališča* (zv. 7, Lj. 1960), *Gledališče in revolucija* (zv. 21, Lj. 1963) in *Dramaturški fragmenti* (zv. 33, Lj. 1965). Še bolj pa se je poglobil v slovensko literarno preteklost v zvezi z lastnim dramatičnim ustvarjanjem. V radijskem intervjuju v ciklu *Naši znanstveniki pred mikrofonom* je o tem izjavil: »Že zgodaj sem spoznal, da je za umetniško ustvarjanje premalo samo navdih, da je zanj potrebno tudi znanje.« (NRazgl 1972, str. 236.) Ob pripravah za pisanje *dram Celjski grofje in Velika puntarija* je temeljito preučil domačo zgodovino ustreznih obdobij in poglede zgodovinskega materializma ter razen v dramski fakturi utemeljil svoje poglede tudi z obsežnima zgodovinskima uvođoma. Z enako akribijo se je poglobil tudi v slovensko literarno preteklost razsvetljenskega obdobja, ko se je lotil komedije o začetkih slovenskega gledališča. O tem je izjavil: »Ko sem se leta 1938 začel pripravljati za režijo Linhartove *Županove Micke*, sem se vrgel tudi na podroben študij tiste dobe in ljudi, ker sem hotel za ta jubilej napraviti krajšo razpravo ali esej. Prav ta študij

družbenih in družabnih razmer me je vzpodbudil, da sem takoj začel misliti tudi na slavnostno komedijo o Linhartu in njegovih igralcih.» (Ibid.) Tako so nastali Kranjski komedijanti, pa vrsta priložnostnih člankov in govorov o Linhartu, s katerimi se je potegoval za priznanje umetništva in izvirnosti Linhartovima komedijama in bistveno pripomogel, da je slovenska literarna zgodovina dala Linhartu primerno poudarjeno mesto. Ob pripravah za dramaturško obdelavo in dopolnitev Levstikovega Tugomera in ob misli na dramatično obdelavo Prešernovega življenja se je z enako prizadevnostjo poglobil v študij Levstika in Prešerna, zaradi česar so ob dramatičnih tekstih nastajali tudi eseji in poljudni članki o življenju in delu teh dveh velikih slovenskih ustvarjalcev. Očitno mimo ustvarjalno oblikovalnih načrtov pa se je Kreft poglobljal v tri slovenske literarnozgodovinske probleme, v delovanje našega prvega pisatelja Primoža Trubarja, v svojevrstno samorastniško pojavo Andreja Šusterja — Drabosnjaka in v napredno vlogo pisateljskega opusa Ivana Cankarja. Iz prvega problemskega območja sta nastali najprej pretencioznejši priložnostni predavanji Osebnost Primoža Trubarja (NOja 1951; Portreti, Lj. 1956) in Philopatridus illyricus (NOja 1958), potem pa še razprava Prvi slovenski dialog in prizor (Dokumenti SGM 1967), v kateri je poskusil dokazati, da gre v primeru dialogiziranega kratkega katekizma v Trubarjevem Abecedniku iz leta 1550 pravzaprav za dramatični tekst, ki so ga po vsej verjetnosti tudi izvajali kot prizor v protestantskih šolah. Drabosnjaku je posvetil več prigodnih člankov, od katerih je po novih pogledih in gradivu pomemben zlasti Dvestoletnica Drabosnjakovega rojstva (NRazgl 1968). Iz cankaroslovja je poleg že omenjene primerjalne razprave potrebno opozoriti še na spremno študijo k Hlapcu Jerneju (Mrb. 1967, Iz slovenske kulturne zakladnice 4).

Za slovensko literarno zgodovino so dragocena posebej Kreftova avtentična pričevanja o literarnem in kulturnem dogajanju med obema vojnama. Izmed tistih, ki so nastajala kot komentar k lastnemu pisateljskemu delu, so najbolj temeljite opombe k romanu Človek mrtvaških lobanj (Mrb. 1971, Izbrano delo B. K. 1), za poznavanje sodobnikov so pomembni spominski članki in priložnostni govori o Srečku Kosovelu, Slavku Grumu, Prežihovemu Vorancu, Ferdu Delaku, Ivu Brnčiču. Pomembni so še zapiski Vloga napredne kulture med obema vojnama (JiS 1958/59), Slovenska socialno progresivna umetnost med obema vojnama (JiS 1960/61) in Srečanja z Jakopičem (Sdb 1973).

Kreft pa se je intenzivno zanimal tudi za druge slovanske književnosti. Največ se je ukvarjal z delom Miroslava Krležje in s komentarjem opremil tudi šolski izdaji Balad Petrice Kerempuha (Lj. 1960, Kondor 38) in drame Gospoda Glembajevi (Lj. 1966, Kondor 87). Od srbskih pisateljev sta ga zanimala poleg Nušiča, s katerim se je ukvarjal intenzivneje kot režiser, Jovan Jovanović Zmaj (NSdb 1954; Portreti, Lj. 1956) in Petar Petrović Njegoš (JiS 1964). Od Ukrajincev je pisal o Ivanu Franku (spremna beseda k I. Franko, Zehar Berkut, Lj. 1958) in Tarasu Ševčenku (NRazgl 1961). Za češko dramatiko in gledališče se je zanimal zlasti v zadnjih letih pred drugo svetovno vojno, ko je nekajkrat tudi obiskal Prago (1935, 1937, 1938). Tudi povod za srečanje s poljskim gledališčem je dalo gledališko gostovanje (1957, 1958), zunaj gledaliških okvirov pa je nastal jubilejni govor o Juliju Slowackem (NRazgl 1960).

Številni članki iz najrazličnejših svetovnih slovstev, pa tudi poglobljene shakespeareološke študije ne sodijo v zapis o Kreftovem slavističnem delu. Pač pa ne moremo mimo njegove strokovno organizacijske in predavateljske dejavnosti. Na zagrebškem kongresu zveze slavističnih društev Jugoslavije je bil Kreft leta 1959 izvoljen za predsednika zveze in je vodil priprave za kongres leta 1961 v Ljubljani; tudi poslej je ostal član osrednjega odbora Jugoslovanskega slavističnega komiteja. Od kongresa v Soiji (1963) je Kreft tudi član Mednarodnega slavističnega komiteja in od warszawskega kongresa (1973) tudi njegov predsednik. V letih 1963 do 1968 je bil tudi predsednik Slavističnega društva Slovenije in je zdaj njegov častni član. Ves ta čas se je redno udeleževal kongresov in zborovanj, pogosto z referati in predavanji. Mnogo pa je predaval doma in po svetu tudi ob drugačnih priložnostih; od njih je gotovo najpomembnejše gostovanje na slavističnem oddelku univerze v Frankfurtu ob Maini v letu 1960/61. Kreft je tudi avtor številnih jubilejnih zapisov in nekrologov o domačih slavistih in tujih slovenistih (Umberto Urbani — sedemdesetletnik, NRazgl 1958; Bruno Meriggi, JiS 1970/71).

S tem gotovo premalo izčrpnim orisom slavistične dejavnosti jubilaranta Bratka Krefta se uredniki Jezika in slovstva pridružujemo čestitkam ob njegovi sedemdesetletnici in želimo, da bi tudi v svoji prihodnji dejavnosti ostal zvest strokovnem listu, ki mu je bil leta 1964 tudi glavni in odgovorni urednik.

Jože Koruza
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Zapiski, ocene in poročila

»PLEMENITO DREVO«

V NUK hranijo latinsko biblijo iz 15. stoletja pod štev. 9682 IV Z a. Po žigu na 5. strani sklepamo, da je bila nekoč last bistrske kartuzije. Na listu 394 v° zgoraj je zapisek: »plemenito dreue frater petrus semper murmurat«, zapisek se pojavi še enkrat na listu 412 v°: »plemenito dreuo«. Pisava je iz 16. stoletja. Tako A. Gspan-Badalič, Inkunabule v Sloveniji, SAZU, Ljubljana 1957.

Nič ni posebno novega, če najdemo zapisek v slovenskem jeziku v 16. stoletju. Po J. Pogačniku so to »priložnostni zapiski (napisi, glose, cehovski vpisi, obrazec pri-sege, mesečna imena idr.), ki kažejo priložnostno rabo slovenščine, a niso posledek programske dejavnosti« (Zgodovina slovenskega slovstva I, Obzorja, Maribor 1968, 129).

Vendar gre pri izrazu »plemenito drevo« morda za novo, doslej še ne evidentirano

spoznanje, da so razen bibličnih odlomkov za pridigarstvo v cerkvi prevajali tudi bogoslužne tekste. »Plemenito drevo« je namreč del verza himne v čast Kristusove-mu trpljenju z naslovom »Pange, lingua, gloriosi lauream certaminis« (Jezik moj, opevaj zmago v boju slavnem, čudežnem). Himno je zložil Venancij Fortunat, škof v Piktaviju (Poitiers), umrl je kmalu po l. 600. Ima 66 vrstic, 44. vrstica je v latinščini »arbor una nobilis«, 43. vrstica daje ključ za razumevanje naslednje vrstice in se glasi »crux fidelis, inter omnes«, tako da dobimo naslednji pomen: »Zvesti križ, edino ti si plemenito res drevo« (v prevodu Fr. Ks. Lukmana, Himne rimskega brevirja, samozaložba, Celovec 1968, 30).

Ker je prvi zapisek pomembnejši od drugega, saj podaja slovenski tekst v latinskem stavku, je lahko razbrati iz stavka, da je brat Peter vedno mrmraje ponavljal kakor vzdihljaj »plemenito drevo«. S tem

seveda še ni razvidno, da je vsa himna bila prevedena v slovenščino, vendar je mogoče sklepati, da so vsaj deli bili prevedeni, med njimi vsekakor tisti, ki so imeli večji pomen za duhovno življenje. Med nje bi šteli res »plemenito drevo«, saj je to homonim za »križ«.

Izraz »plemenit« najdemo pri Megiserju (Dictionarium quatuor linguarum, Clagenfurti 1744, F 2b). Ob slovenskem »žlahtnik«, »žlahten«, pozna še hrvaško »plemenit« za latinsko »nobilis«.

Za nemško »edelgeschlecht« pa pozna ob slovenskem »žlaten (verjetno tiskovna napaka za žlahten) rod« še »žlahtno plem«. Beseda »plemenit« ima svoj vir v besedni družini »pleme«, kar je razvidno deloma tudi pri Pleteršniku (II, 55). Pričakovali bi

gotovo slovensko »žlahtno drevo«. V Dalmatinovem Registru pa najdemo pod »shpencerije« kot kranjski izraz za »slovensko-bezjačko« »dragu oli plemenitu«. Bohorič v slovnici pa zapiše za »plemenit« »nobilis« in za »žlahten« »idem«. Torej sta pri Bohoriču oba izraza enako vredna, oziroma imata isti pomen. Vendar bi mogli sklepati, da je izraz »plemenit« bil verjetno manj znan na Kranjskem, saj ga Dalmatinov Register ne prišteva med kranjske besede in za kranjsko »žlahten« pozna spet le »slovenski-bezjački« »plemenit«. In tako bi mogli sklepati, da »frater Petrus« ni bil doma na Kranjskem, temveč je prišel v Bistvo iz drugih slovenskih ali hrvaških krajev.

Jože Rajhman
Maribor

NOVA RUSISTIČNA JEZIKOSLOVNA REVIJA

Profesor nove visoke šole v Celovcu (University of Klagenfurt) A. V. Isačenko je začel pri založniški družbi D. Reidel (Nizozemska) izdajati rusistično revijo z naslovom *Russian Linguistics — International Journal for the Study of the Russian Language*; v uredniškem svetu, ki šteje 19 članov, je zbral močan mednarodni štab slavistov, ki pripadajo različnim generacijam in jezikoslovnim smerem, od tradicionalistov (V. Kiparsky, G. Shevelov) do strukturalistov in generativcev (npr. B. A. Uspenskiy, R. Ružička), zato lahko pričakujemo, da bo glasilo takšno podobo izoblikovalo tudi z znanstvenimi prispevki. Revija bo izhajala štirikrat letno, skupno na približno štiri- do petsto straneh; objavljala bo razprave in ocene, posebno pozornost pa bo posvetila kratkim prikazom najvažnejših rusističnih jezikoslovnih del, ki so izšla v zadnjem letu; prispevki bodo tiskani samo v ruščini ali angleščini.

V prvem zvezku so objavljene štiri razprave: L. Durovič (Lund) obravnava sistem deležnikov v sodobnem ruskem knjižnem jeziku (3—14), M. S. Flier (Los Angeles) piše o premenah soglasnikov j/v v ruskih izglagolskih izpeljankah, npr. *bit' — boj — probivat', gnit' — gnoj — zagnivat'* ipd. (15—31); krajši članek švedskega slavista A. Sjöberga (Stockholm) zasleduje zgodovino ruskega samostalnika *glaz*, ki je zamenjal staro besedo *oko*, in ugotavlja, da je bil *glaz* v tem pomenu zapisan že leta 1583 v spisu nemškega alkimista Thurneysserja (doslej so najzgodnejša pričeva-

nja o besedi *glaz* datirali okrog leta 1600); pariški slavist Jacques Veyrenc govori o glagolski valentnosti in nominaciji, o razmerju *upravljat' korabl'em* : *upravljenje korabl'em*, *uvažat' kolleg* : *uvaženie k kollegam*, ipd. (37—45).

Za poživitev objavlja revija oceno razprave J. Millerja (Edinburgh) *Towards a Generative Semantic Account of Aspect in Russian* in avtorjev odgovor nanjo (*A Reply to Hulanicki*). Med ocenami obravnava dva, ki jih je prispevala G. Hüttl-Worth (Dunaj), rusko leksiko 18. stoletja; ocenjevani knjigi (Veselitskega — o abstraktni leksiki in Biržakove idr. — o izposojenkah v 18. stoletju) sta le del široko zasnovane raziskave ruskega besedja, ki jo vodi Ju. S. Sorokin in ki naj bi bila do kraja uresničena v izčrpnem slovarju ruskega besedišča od Petra I. do Puškina; gre torej za najpomembnejše obdobje zgodovine modernega ruskega knjižnega jezika. H. Birnbaum (Los Angeles) ocenjuje knjigo I. Taleva (1973) o tkim. drugem južnoslovanskem vplivu na rusko pismenstvo, Th. Wrigstad pa najnovejšo razpravo Padlužnega in Čekmana o beloruskem glasoslovju; po zadnji oceni sklepamo, da novo glasilo ne bo omejeno samo na rusko jezikovno problematiko, ampak bo seglo tudi po ukrajinskih in beloruskih jezikoslovnih vprašanjih.

Zadnji razdelek revije (79—103) z naslovom *Bibliographical Survey* je z izjemo

enega sestavka izpolnil glavni urednik A. Isačenko sam; z zgoščenimi in poantiranimi prikazi važnejših razprav in knjig o ruskem jeziku (v glavnem iz leta 1973) informira bralce o nekaterih upoštevanja vrednih dosežkih rusistike v SZ in drugod. Poročila obsegajo največ po eno stran in so tu in tam tudi kritično zaostrena, kot npr. tisto (95) o kaj malo pomembnem članku (H. Wilde), ki govori o Solženicinovem »jeziku skrajne jasnosti«; brez škode bi lahko izostalo poročilo o V. Kiparskega obrav-

navi **Б** in **б** v nekaterih slovanskih pripovedih.

Zgledno opremo revije in prijeten tisk motijo številni »škrati«, ki jih bo, tako upamo, vesten korektor pregnal iz nadaljnjih števil.

Vsebina prvega zvezka nove revije, ime glavnega urednika in imena uredniškega sveta zagotavljajo novemu slavističnemu glasilu nedvomno uspešno znanstveno prihodnost.

F. Jakobin
Filozofska fakulteta v Ljubljani

ZBOROVANJE SLAVISTOV V POSTOJNI

Vsakoletno zborovanje slavistov bo v letu 1975 po sklepu občnega zbora septembra v Postojni. Svečani del zborovanja bo posvečen spomenu postojnskega rojaka Lojza Kraigherja, ki mu bomo odkrili spominsko ploščo. Zborovanje bo trajalo tri dni, predvidoma od četrтка do vključno sobote. Dva dneva bosta delovna, tretji dan pa bo ekskurzija v okolico Postojne.

Delovni dnevi bodo zajemali tri osnovna področja širšega zanimanja slavistov: pol dneva bo namenjenega metodičnim vprašanjem, pol dneva jezikoslovju in pol literarni vedi; pol dneva je rezerviranega za zborovanje, ki bo posvečeno 40-letnici Slavističnega društva in spominu Lojza Kraigherja, nekaj časa pa bo rezerviranega za razpravo o aktualnih vprašanjih slavistov.

Delovne polovice bodo v skladu z našimi težnjami po oživitvi razprave med člani razdeljene na dva dela: najprej bodo po tri plenarna tematska predavanja o aktualnih vprašanjih vseh treh omenjenih disciplin; sledila bo razprava, ki bo organizirana po sekcijah in po problematiki. V zvezi s tem razpisujemo razpravo. Kdor želi razpravljati o vprašanjih, ki strokovno zanimajo slaviste, naj prijavi prispevek Republiškem odboru Slavističnega društva Slovenije, Ljubljana, Aškerčeva 12, do 15. aprila 1975; prispevek naj časovno ne preseže deset minut govorjenja.

Republiški odbor Slavističnega
društva Slovenije